

ՀԱՄԱՇԵՆԱԿԱՆ

Անվճար

Ռուբեն Մելքոնյան
բանասիրական գիտությունների
թեկնածու

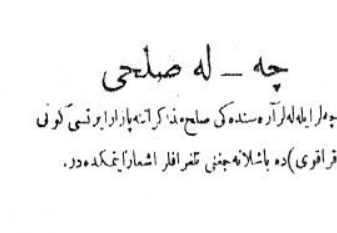
Օսմանյան «Ալեմդար» օրաթերթը հրատարակվել է Ստամբուլում 1912-1921 թվականներին¹։ Թերթի գլխավոր խմբագիրն էր Բեֆի Ջևադ Ուլունայը, իսկ տնօրենը՝ Սիմեթ Ջադրին։ «Ալեմդարի» 1918-1921 թվականներին տպագրված եզակի համարները պահպանվում են Թուրքիայի Ազադիյն մեծ ժողովի գրադարանում²։ 1919 թ. սույն օրաթերթում տպագրված և հայոց զանգվածային կոտորածների վերաբերյալ հոդվածների մեջ առանձնահատուկ իշխանություն է արժանի օրաթերթի գլխավոր խմբագիր Բեֆի Ջևադ Ուլունայի հոդվածաշարը³։

«Ալեմդարի» գլխավոր խմբագիրը հայոց կոտորածներին, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ հարուցված դատական գործերի անդրադարձող իր առաջնորդողներուն հաստակապես շեշտում էր երկրորդը։ Դրան հետևում էր երկրորդը։ Փետրվարի 14-ին տպագրված «Տեղահանության» և կոտորածների կապակցությամբ վերնագրով հոդվածում նա իր մտահոգություններն էր արտահայտում այն փաստի կապակցությամբ, որ Թուրքիայի հայոց կոտորածների դատաքննություններն իրականացնում էր հարկադրված, և որ դատավարությունների շարժառիթ էր ծառայել ոչ թե արդարության վերականգնման, այլ ընդամենը եվրոպայի առջև արդարացի երևալու ցանկությունը։ «Երկիրը, կամա թե ակամա, մի քայլ կատարեց դեպի արդարացիություն։ Այն, ցավոք, կոչում ենք հարկադիր քայլ, քանզի, չգիտես թե ինչու, մեր երկրում իրավական, տնտեսական և հասարակական բոլոր միջոցառումների համար որևէ ազդեցիկ շարժիչ ուժի կարիք է զգացվում, այլ կերպ չեմք կարողանում»⁴։

Նույն հոդվածում Ջևադը ընդգծում էր

ՄԵԼԻՆԵ ԱՆՈՒՄՅԱՆ

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՄԱՍԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՕՍՄԱՆՅԱՆ «ԱԼԵՄԴԱՐ» ՕՐԱԹԵՐԹՈՒՄ (1919թ.)

հայոց կոտորածների զանգվածային բնույթը։ «Կառավարությունը, տեղահանության և կոտորածների խնդրի կապակցությամբ, դատարանին հանձնեց երեքից հինգ հոգու։ Մի՞թե խնդիրն այդքանով ավարտվում է։ Ինչպե՞ս կարելի է տեղահանությունը ու կոտորածները սահմանափակել մեծ շրջանակում»⁵։

«Ալեմդարի» խմբագիրն իր հոդվածներում արագ գործերն էր անում հայոց կոտորածները քննող ռազմական արտակարգ ատյանին։ Վերոհիշյալ հոդվածում Ջևադը գրում է։ «Ներկայումս ընթացող կոտորածները⁶ շատ ծանրաբալ է առաջ գնում։ Այդ մարդիկ (իթքիատականները-Մ.Ա.) արտասովոր արագությամբ գործեցին։ Ինչու՞ Մուսթաֆայի արագությունն չի ցուցաբերվում արդարադատության իրականացման դեպքում»⁷։

Թեմարի 20-ին հրապարակված «Ինչպիսի՞ն են եղել ուղեկառի ծիծերը» հոդվածում Ջևադը շեշտում էր այն հանգամանքը, որ Յոզգաթի դատարանական մեղադրյալներից Յոզգաթի մուսա-սարիֆի տեղակալ, Բողազլույանի կայանական Մեհմեդ Էմինը, ռճարգոր լինելով հանդերձ, ընդամենը մի գործիք էր եղել Պայոց զեղապետության հեղինակների գլխավոր պատասխանատուների ձեռքում, իսկ վերջինիցն ոչ միայն չէր ջնջ պատմվել, այլև նույնիսկ չէր էլ կայանավորվել։ «Ո՛վ է Էմինը բերը, եթե ճշմարտու-

(դատարանի նախագահի-Մ.Ա.) տեղակալներից մեկի տված տարօրինակ հարցին։ Դեռաքցրվում էր, թե ի՞նչ գույն, ի՞նչ ձև ունենի Էմինի նստած ուղեկառի ծիծերը։ Այդ հարցին պատասխան կտանք մենք»։

Ուղեկառի ծիծերը վկայիկի տեսք ունենի, իսկ դրանց գլխի՝ արագ։

Եթե դատարանը դա չարձանագրի, կարծանագրի պատմությունը⁸։

Մարտի 28-ի համարում տպագրված «Տեղահանության» և կոտորածների դատավարությունները» հոդվածում Ջևադը, կոտորածների դատաքննությունները շրջան առ շրջան իրականացնելն անարդյունավետ գտնելով, առաջարկում էր խնդրի լուծման իր տարբերակը։ «...Հատապարտության Յոզգաթի վերաբերյալ հատկապես ավարտվելու է, ապա սակավել է Տրապիզոնի խնդիրը, այնուհետև՝ Դիարբեքի և այլն, և այլն։ Զանի որ տեղահանություն և կոտորածներ եղել են Օսմանյան կայսրության բազմաթիվ վիայերներում, դե պատկերացրե՞ք երբ կավարտվեն դրանց մարդուցները⁹։ Այդ դեպքում անհրաժեշտ է որևէ բանական, օրինական և տրամաբանական զեղ գտնել։ Այդ ելքը կա։ Ավելի ճիշտ, այն ընկալվում ենք ոչ թե որպես ելք, այլ միակ օրինական ճանապարհը, որին մինչև այժմ էլ պետք է հետևած լինե՞նք։ Տեղահանություններն ու կոտորածները կրում են համընդհանուր

բնույթ։ Ե՛րիշ չենք համարում այն որպես քաղաքացիական պատերազմ։ Եթե ռազմական պատերազմ, գործը երկարացնելով, հույս ունի մի ամբողջ շարք գաղտնիքներ բացահայտել, ապա այդ տեսակետը ևս քննադատության չի դիմանում, քանզի տեղահանությունն ու կոտորածներն այն հանցագործություններն են, որոնք և հայտնի են, և հաստատված, և ապացուցված։ Այդ իսկ պատճառով առանձին-առանձին հետաքննություններն անհրաժեշտ չենք գտնում։ Պետք է կազմակերպել մի դատավարություն, որը կլինի հասարակական հայցի հիման վրա։ Խնդիրը պետք է լուծվի ընդհանուր դատավճռով¹⁰»։

Բեֆի Ջևադը շեշտում էր նաև կոտորածների խնդրում բոլոր իթքիատականների մեղքի բաժին ունենալու հանգամանքը, այդ թվում և նրանց, ովքեր, տեղյակ լինելով հանդերձ, չեն միջամտել։ «Ավագակամիք (Սկատի ունի) «Միություն» և առաջադիմություն» կուսակցությունը (Մ.Ա.) շատ քիչ թվով մարդ ենք ճանաչում, որ տեղահանության և կոտորածների խնդրում չունենան իր մեղքի բաժինը։ Այդ ոճիկները գործողները մեղավոր են, դրանց գործիք եղողներն էլ են մեղավոր, լուրջում պահպանողները նույնպես։ Տեղահանություն և կոտորածները «Միություն» և առաջադիմություն» կուսակցության երբևէ խաղացած ամենաախտադուր որոշումներն են։ Սկսած էր երկրի անունից չտիրել, մարդկության անունից այն չատել։ Լուրջում, սպանիչ կերպով լուրջում պահպանելը մի՞թե նույնպիսի ոճիկ չէ, որպիսին կոտորելն է։ Նույնիսկ տեղի չէ հարցնել, թե դրանց դեմ ինչ կարելի էր ձեռնարկել, քանզի ավելի հեշտ կլիներ հրաժարվել, քան սեփական հանցանքներին հակառակ գործել։ Եթե այդ վճռակա, այդ հաստատված քայլը կատարած լինե՞նք, երկիրն այս օրին չէր հասնի¹¹»։

որոշվելով, նույնիսկ բովանդակությունը որակել էր որպես հայկական քայլերդ։ Երբ Պետրոս Էֆենդիս դատարանում հարցաքննում էին նոտաների առնչությամբ, նույն պահին դրսև գինդրական մեղադրվածը հենց այդ երաժշտությունն էր նկատում, սակայն նույնիսկ սույն հանգամանքը չէր օգնել մեր խեղճ հայրենակցին¹²։

Նույն հոդվածում մտավորականը նշում էր հայերի Օսմանյան կայսրության զարգացմանը բերած նպաստը, ընդգծելով ցեղասպանության պատճառներից մի քանիսը՝ նախանձը քաղաքակրթված հայ ազգի նկատմամբ, հայերի ինքը յուրացնելու մտադրությունը։ «...Իթքիատականները սարսափելի հարված են հասցրեցին արդյունաբերության, ժամանակակից զարգացման մեջ շատ առաջ գնացած այդ ազգին։ Սկսածառն էր հազցնել ավագակամիքի անհիմարը անդամներին։ Պահուստային ֆոնդերը, վազմային կողակտները, չարաշահումներն այլևս չէին բավարարում։ Անհրաժեշտ էր թալանի միջոցով հազցնել ավագակամիքի ստոր խավին։ Այդպես էլ վարվեցին, սակայն այդ կողակտերի շահույթը (հայ-Մ.Ա.) ազգի արյունը, հոգին, ավելի ճիշտ՝ գոյությունը արժեքավոր¹³»։

«Ալեմդարի» խմբագիրը, որպես հայոց ողբերգությունների ակնմատես, «ի պատասխան մի պաշտպանությամբ» հոդվածում հայ ազգի հանդեպ իրականացված բռնությունների օրինակներ էր բերում։ «...Նման արեւտալի տեսարանի մեկ ուրիշ անգամ էլ են հանդիպել. երբ դուրս էինք գալիս Դավալայի¹⁴, հանդիպեցինք զարթուցների մի քարավանի։ Երկանիվ սայրել լցված այդ խեղճ մարդիկ տեղափոխվում էին ժամրարների ատրճանակի պես շառաչող մարդկների ուղեկցությամբ։ Մի պատահի, սարսափելի նյարդային ջղաճգությունների մեջ ցնցվելով,

իրեն սայլից ցած նետեց։ Այդ անկունն այնքան անպատկերելի եղավ, որ սայլում գտնվող ծնողները չկարողացան պահել իրենց տուածն որդուն։ Ժամրարները մոտեցավ, մտրակով ուշքի բերեց երեխային և սայլը նետեց։ Մի փոքր անց մեկ ուրիշ ջղաճգություն նույն անկամք և նույն «դարձանով» ավարտվեց։ Այնքան նախիկ այդ սգավոր քարավանին, որ մոտենում էր փոշու անպատկերելի ընդարձակ դաշտերի վրա, և այդ տղայի հորն ու մորը, չէին լայիս, քանի որ համակերպվել էին վշտին¹⁵»։

Ապրիլի 10-ի համարում տպագրված «Ի՞նչ ենք ատում, ի՞նչ ենք ուզում» հոդվածում «Ալեմդարի» խմբագիրը, կասկածի տակ առնելով կոտորածների փոխադարձ լինելու մասին վարկածը, շեշտում էր, որ հայոց կոտորածները տեսել էր սեփական աչքերով և գրում էր որպես ակնմատես։ «Կրկին օրակարգում է տեղահանության և կոտորածների խնդիրը։ Ասվում է այն փոխադարձ է եղել։ Մեր առաքելությունը վերաբերում է նաև փոխադարձ եղած լինելուն։ Ասում են, իբր հայերը բռնարարներ են գործարարել խաղաղ բնակիչների հանդեպ։ Գրում ենք՝ ատում են, իբր, քանի որ նրանց արածը չենք տեսել մեր սեփական աչքերով։ Այնինչ հայերի հանդեպ կատարված բռնությունները տեսել ենք անմաքթ¹⁶»։

(շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

ԱՐԵՄՏԱՅԱՅ ԳԱՂՈՒԹ ՄԸ ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԷՋ

(Նիկթեր գաղութահայ պարունութեան համար)

Գրեց՝ Կարեն

(սկզբը՝ NN 42-44, 45-47 համարներում)

1905-ի հոկտեմբերեան ցարական ուժազը, որ պարլամենտական կարգեր, խօսքի ու մամուլի զգալուրեւն կուտար ժողովուրդին, մեծ ցնծութիւն պատճառեց բոլոր ազատամիտ տարրերուն եւ յեղափոխականներուն: Յրապարակային մեծ ցոյցեր ու միտինգներ տեղի ունեցան, որուն գործօն մասնակցութիւն բերին նաեւ հայերը, յանձին Դաշնակցութեան:

Սօջի քաղաքի մէջ, ուր կային յետադիմական ռուս տարրեր, անմիջապէս կազմուեցաւ հակապահմանաշարժական խմբակ մը «օրինական կարգերու միութիւն» անունաւ տակ, որը առաջին շուրթումէն յետոյ՝ սկսաւ նոյնպէս ծառայել եւ տարրերու պատկերներով քափօրներ սարքել: Անոնց յարձակեցան հրէա երիտասարդ վիրաբոյժ Տոքթ. Գորտոնի տան վրայ եւ ապակիները կտրտեցին: Սարսափած տղորդը հանգստացնելու համար՝ 3 պահակներ դրուեցան իր տան մէջ – 1 ռուս, 1 հայ (Դաշնակցական) եւ 1 վրացի: Միայն հայը կարգին գնաց ունէր, վրացին դաշոյն մը, իսկ ռուս բանտարկ վիրաբոյժը ստորճակ մը, այն ալ ժամգոտած:

«Օրինապահներու Միութիւնը անմիջապէս իր ակումբը հիմնեց եւ միւս կողմէ որոշեց մտաւայ կիրակի մը հանդիսաւոր մաղթանք կատարել Յարի գերդաստանին համար եւ անկէ յետոյ ճաշկերոյք մը տալ օղիով՝ ռուս ժողովուրդին: Ներկայ ըլլալու համար կը հրաւիրէին ճաշկերոյքի մաս գիւղացի գաղթականները, որոնք հարեցնելէ յետոյ քափօր պիտի կազմէին ու պտտուէր քաղաքի մէջ: Միւս կողմէ՝ դիմում կատարելով կովկասի փոխարքայութեան 150 զինուոր բերել տուին:

Վտանգը ակնբերէ եր: Հարբած ամբոխը պիտի քշէին առաջին անգամ օտա-

րազգիներու վրայ, ծեծի, նախատանքի եւ թալանի ենթարկելով զանոնք, ինչպէս որ հրէաները պօգրոմի կ'ենթարկուէին Ռուսաստանի հրէաբնակ բոլոր քաղաքներու մէջ, ոստիկանութեան թելադրանքով: Ամբոխին դիմադրելու պարագային, զօրքը պիտի միջամտէր եւ պատժէր Յարի պատկերին ու խաչ ու խաչվառն վրայ յարձակում գործող օտարականներն ու դաւաճան ռուսները:

Սոցիալ – դեմոկրատներու մեծօրհայելի եւ միշտ սպառնալիցով ճառող պարագլուխները՝ Բոյարքո (հիմա բոլշեւիկ), Սալմիքով եւ վրացի հեղափոխական երիտասարդ մը՝ սարսափեցան եւ անմիջապէս ակ առին Դաշնակցական կոմիտէի ընկերներու մօտ՝ «զէք ունի», ի՞նչ պիտի ընենք» հարցումներով: Խորհրդակցական ժողովի մը մէջ պարզուեցան որ 24 կուսակից ունին 4 անպէտք արծնկաններով: Երբ իմացան որ ի հարկին մեքէ կրնանք 100 զինուած հանել, ռզերուեցան եւ կ'ուզէին որ հեղափոխական քափօրը անցած առեւ յանկարծակի յարձակում գործուի, դեռ ան նախապարծակ չեղած:

Մեր պնդումով որոշուեցաւ ոչ միայն նախապարծակ չըլլալ, այլ խմբուկներ թալանելու պարագային ալ (մեծ մասով հայերը պիտի վնասուէին) զէքի չլինել, իսկ երբ տուները կը մտնէր կամ անձերու կը վնասէ, այն առեւ մինչեւ վերջ պաշտպանուի: Բայց մեր նպատակը ընդհարում յառաջ բերել չէր: Ռուսի համադեցիւնը ռուս գործիչները, որ մեկնին գիւղերը եւ պրոպագանդ ընեն, որ ռուս գիւղացիները քաղաք չգան մաղթանքի եւ ճաշկերոյքի մասնակցելու, որովհետեւ զխաւոր վտանգը անոնցմէ պիտի գար: Բաթում մաս մը ռուսը բերել տուին անմիջապէս (այս պարագան չայտնեցինք սոցիալ – դեմոկրատներուն, թէ եւ անոնք

միշտ Դաշնակցական ռուսի խօսք կը բանալին մեզ եւ կը թելադրէին թիֆլիսեան կամ Բաքումէն բերել տալ): Դիքերը ճշդեցինք եւ ինքնապաշտպանութեան դեկալարութիւնը յանձնեցինք փորձ. խմբապետ Սարիախին (Վաղարշակ Ստախիւեան), որ այն ժամանակ մեր շրջանը կը գտնուէր: 100 զինուած մեքէ ունեցանք, իսկ սոցիալ – դեմոկրատներն ու սոցիալիստ – յեղափոխականները միասին 8 հոգի:

Մթնոլորտը ելեքտրականացած էր, ընդհարումը անխուսափելի կը համարուէր: Սոցիալ – դեմոկրատ պրոպագանդիստները ուրիշ հմար գտած էին, բայց եթէ լուր տարածել քաղաք եւ գիւղ, թէ եկեղեցին ռուսները օղջ պիտի հանուի, իսկ հազարաւոր զինուած հայեր շրջակայներէն քաղաք պիտի թափին, եթէ ռուս մէկուն ցիւրք արիւնի, «Օրինապահներու կողմէ: Բարեբախտաբար այս սուտ զրոյցները իրենց ազդեցութիւնը ունեցան. ոչ գիւղերէ մարդ եկաւ, եւ ոչ ալ տեղական ռուսները եկեղեցի գնացին: Հազիւ տասնեակ մը օրինապահներ քաղութիւն ունեցան եկեղեցի մտնելու եւ շատ ճշշուած վիճակ մէջ իրենց ակումբին մէջ քանի մը քաժակ օղի կոծելու: Եւ այսպէս վտանգը անցաւ, երկու ամիս յետոյ պայթելու համար:

Մրտասահմանէն Վրաստան դրկուած քանի մը հազար հրացանները մեծ ռզերութիւն յառաջ բերին վրացի սոցիալ – դեմոկրատներու մէջ եւ ազդանշան եղան ապստամբութիւններու, գլխաւորապէս Գորիայի մէջ: Զօրավար Ալիխանովը իր (վերջը սպանուած), որ ճնշեց այդ ապստամբութիւնները հուրով եւ սուրով: Այդ հրացանները համուած էին Փոքի ճաւահանգիստը եւ անոնցմէ քանի մը տասնեակ ալ նաւակով դրկուած էր Փագրի: Այդ անպէտք զէքերը, վրացի սոցիալ – դեմոկրատները Փագրիէն փոխադրեցին Սօջի,

բազէն, իշխանութիւններու աչքին առջեւ (1905, Գեկտեմբերի վերջերը) եւ յետոյ ալ զինուած ցոյց մը սարքեցին: Չիարս ոստիկաններ ուղեցին գրաւել գեղերը: Ընդհարում մը տեղի ունեցաւ: Ռոստիկանները մեծ զոհ տալով պարտուեցան եւ փախան գորանոց, որ կը գտնուէր քաղաքին անմիջապէս կից բլուրին վրայ:

Քաղաքը անմիջապէս անիշխանական կերպարանք ստացաւ: Բոլոր պետական պաշտօնեաները, պետական գանձարանը դրամով եւ արխիւներով, սարսափած ապաստանեցան գորանոցը: Քաղաքի կառավարութիւնը անցաւ յեղափոխական կոմիտէի ձեռքը, որուն կը մասնակցէր նաեւ Յ. Յ. Գ. – եւս կոմիտէի մէկ ընկերը:

Ապստամբութիւնը համաժողովրդական կերպարանք առաւ: Պատմէներ կազմուեցան, դիրքեր գրաւուեցան եւ սկսան պաշտպանուիլ գորանոցէն արծաւուած գնդակներու դէմ: Ռուս մեքենագետ մը ծովեզրը աւազներու մէջ անտէր ծղուած էին թնդանք մը կենդանացուց եւ խանութներէն հաւաքուած կշիռի երկաթ գունդերը իբրեւ ռուս գործածեց գորանոցը ռմբակոծելու համար: Վառօղ վրայակէր: Մեր ընկ. Ալ. Գուրգենեան (թիւացի), որ Փարիզ պարծալ էր դեղարանի մէջ ծառայելով, տեղական միջոցներով վառօղ պատրաստեց: Զօրանոցը իբր թէ պաշարուած էր, բայց իրականին մէջ պաշարուածները ետեւի անտառէն հաղորդակցութեան մէջ էին ռուս գիւղերու հետ եւ սնունդ կը ստանային ու այսպիսով հնարաւորութիւն կ'ունենային երկար ժամանակ դիմադրելու:

Եիշդ է, որ ամբողջ քաղաքը ոտքի ելած էր, բայց իրականին կոտորները քիչ էին եւ շատ քան չէին հասկնար ռազմավարութեան: Կոխը հիմք օր անընդհատ կը շարունակուէր:

(շարունակութիւնը՝ 6-րդ էջում)

(սկզբը՝ 2-րդ էջում)

Խմբաքիցի ուսյն հողվածուն եւ շեշտուն էր ոճրագործների ըստ արժանանկ պատժելու անհրաժեշտությունը. «Ընդամենը արդարություն ենք պահանջում մեր հողվածներով: Արդարություն ասելով՝ ի նկատի ունենք՝ բռնությանը համարժեք պատիժ: ...Այսօր քաղաքակրթի աշխարհին ու մարդկությունը են կարող անտարբեր մնալ պատված աղիքների, հանված աչքերի, քնքիված ուղեղների համդեպ: Չի կարելի մեծ հայրենասեր համարել այդ ողբերգական տեսարանների հեղինակներին: Միակ բանը, որ պարտավոր ենք անել, մի ողջ ժողովրդի դեպի բնացնելու տարած մարդասպանների պատժելն է»²²:

Ապրիլի 11-ի համարում հրապարակված «Ծայրահեղություն արդարության մեջ, ծերակալություններ, ազատ արձակություն» հոդվածում Ջևադ, ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ հայոց կուտորածները կրել էին համատարած բնույթ, առաջարկում էր այդ գործով կազմակերպել ընդհանուր դատավարություն, որը կանցներ Օսմանյան կայսրության տարբեր հպատակներից բաղկացած համեմատական իսկություններով. «Զամի որ հանցագործները հիմնականում մեղսակից են եղել միմյանց, ապա առանձին առանձին դատական պրոցեսների կազմակերպումը ավելորդ հոգս է: Կարելի է նույն հանցագործության համար մեղավորներին միասին դատել, տարբեր հպատակներից կազմել համեմատական, եւ համեմատականի «մեղավոր» է կամ թե «մեղավոր չէ» խոսքերից հետո անմիջապես դատավճիռ կայացնել: Այդ կերպ լիովին բավարարված կլինի թե՛ եվրոպական եւ թե՛ օսմանյան հասարակայնությունը»²³:

Այսպիսով, «Ալեմդար» օրաթերթի խմբագիր Բեֆի Ջևադ, Ուլունայի հոդվածաշարում բերված վկայությունները մեկ ան-

գամ եւ հավաստում են, որ Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում Օսմանյան կայսրությունում հայ ազգի դեմ ուղղված գործողությունները հայաժամերենք ու կուտորածները, կանխամտածվել, նախապատրաստվել եւ հրահանգվել են իթթիհատական կառավարության կողմից, դրանք կրել են ոչ թե տեղական կամ մասնակի, այլ համատարած բնույթ: Բեֆի Ջևադ իր հոդվածներում շեշտում էր երիտթուրքական կառավարության հայ ազգին մինչև վերջին շունչը բնացնելու մտադրությունը, ընդգծում էր հայ ազգի կործանումը, մտահոգացող ու իրականացնողի միասնական լինելը, կարևորում էր խայր ցեղապանության գլխավոր պատասխանատուներից հեղինակներին, անմիջապես պատժելու անհրաժեշտությունը: Թուրք մտավորականը նշում էր, որ հայոց գանգաժային կուտորածներն ապացույցների կարիք չէին զգում. դրանք այն հանցագործություններն էին, որոնք եւ հայտնի էին, եւ ապացուցված, եւ հաստատված: Ջևադն ավստանցով էր գրում, որ հայոց տեղահանությունը ու կուտորածները ընկելու եւ դատապարտելու շարժառիթ էր հանդիսացել ոչ թե արդարամտությունը, այլ ամբողջ ազգի բնացնումը ցավը, այլ ընդամենը եվրոպայի աչքում արդարադատ երևալու ցանկությունը: «Ալեմդար» օրաթերթի խմբագիրը մատնանշում էր քաղաքակրթական հայ ազգի Օսմանյան կայսրության զարգացմանը բերած նպաստը, Հայոց ցեղապանության պատճառներից մեկը հայ ժողովրդի ունեցվածքը կորցրածությունը եւ յուրացնելու ցանկությունը: Ջևադը կասկածում էր կուտորածների երկկողմանի լինելը, գրում, որ հայ ազգի ողբերգությունը տեսել էր անձամբ: Զամի որ «Ալեմդարի» խմբագիրը, մտավորական լինելով հանդերձ, նաև հայոց կուտորածների անմիջական ակնառանդներ էր, նրա վկայությունները կրկնակի արժեք են ձեռք բերում:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գրիկերը (Գրիգոր Կերկերյան) «Ալեմդար» օրաթերթը ընդունում է որպես կիսապաշտոն օրաթերթ, Բարձր Դռան եւ սուլթանական պալատի բանբեր: Տես Գրիկեր, Եռագրակի հայապատմութեան վավերագրական պատմութիւնը, Լիւու Եորք, 1980, էջ 12:
2. Meydan Larousse Buyuk Lugat ve Ansiklopedi, birinci cilt, Istanbul, 1985 s.296.
3. Բեֆի Ջևադը ծնվել է 1890 թվականին Դամասկոսում: Հայրը՝ Ալի Մուհիթիյին փաշան, եղել է Սկկարայի նահանգապետը: Ջևադը 1909 թվականին Փալաթասարայի լիցեյը ավարտելուց անցաւ աշխատանքի եւ անցնում «Թանին» («Արծազան») եւ «Իքդան» («Առաջընթաց») օրաթերթերում: 1912 թվականին հիմնում է «Ալեմդար» օրաթերթը: Իր քաղաքական հայացքների պատճառով իթթիհատականների կողմից աստիճան է միժուռ, Չորում եւ Բեռլին: Ստամբուլ վերադառնալուց անմիջապես հետո վերսկսում է «Ալեմդարի» հրատարակումը: Բեմականաւ շարժման դեմ հողվածներ գրելու պատճառով 1922 թվականին, այս անգամ քննաւականների կողմից, արտաքսվում է Երկիրը: 1938 թվականին համարներում ստանալով՝ վերադառնում է Թուրքիա: 1953-1968 թթ. թղթակցել է «Յենի սարաի» («Նոր առավոտ») եւ «Միլլիյեթ» («Ազգայնական») օրաթերթերին: Բեֆի Ջևադը նաև մի քանի գեղարվեստական տեղեկագործությունների, այդ թվում՝ վեպերի հեղինակ է («Ալեմդարների մեջ», «Օրացույցով կանխատեսված փոքրիկներ», «Լեռների արցունք», «Մեկ ուրիշ աշխարհ» եւ այլն): Տես նաև, on ikinci cilt, Istanbul, 1985, s. 418.
4. Refi Cevad, Tehcir ve Taktik Munasebetiyle, Alemdar, 14 Subat, 1919.
5. Նույն տեղում:
6. Խոսքը վերաբերում է Յոզգատի դա-

- տավարությանը:
7. Refi Cevad, նշվ. աշխ.:
 8. Refi Cevad, Arabanin Beygirleri Nasil imi, S. Alemdar, 20 Subat, 1919.
 9. Մահմուդ Շեֆքե փաշա-սադրազամ (վաղապետ) երիտթուրքների ժամանակաշրջանում, սպանվել է 1913 թվականին:
 10. Refi Cevad, նշվ. աշխ.:
 11. Նույն տեղում:
 12. 1919-1920 թվականներին թուրքական ռազմական արտակարգ ատյանները ընկել են հայոց տեղահանությանը եւ կոտորածներին վերաբերող 29 տարբեր դատական գործեր: Այդ մասին տես՝ Taner Akcam, Ermeni tabusu aralanirken diyalogtan baska cozum var mi?, Istanbul, 2002, s.87-92.
 13. Refi Cevad, Tehcir ve Taktik Muhakemeleri, Alemdar, 28 Mart, 1919.
 14. Նույն տեղում:
 15. Փաստորեն, «Ալեմդարի» խմբագիրը տեղակալ էր «Միլլիյեթ» եւ առաջադիմությունը կուսակցության գաղափարախոս Բեհեմեդին Շաքիրն էր հատուկ կամակերպությունը հիմնականում բանտերից ազատված հանցագործներով կազմված զարգափառի հեղինակը: (Տես Մելամ Ջաւուր Ռիֆաթ, Օսմանյան յեղափոխութեան մութ ժապերը եւ իթթիհատի հայաչինքն ծրագիրները, Պէրլուր, 1968, էջ 113-118):
 16. Refi Cevad, Bir Mudafaa Karsisi nda..., Alemdar, 9 Nisan, 1919.
 17. Refi Cevad, Cevahiriyen Efendinin Sozleri, Alemdar, 23 Mart, 1919.
 18. Նույն տեղում:
 19. Հավագ-գյուլ Սամսոնի հարավարևմտեղում:
 20. Refi Cevad, Bir Mudafaa Karsisi nda..., Alemdar, 9 Nisan, 1919.
 21. Refi Cevad, Ne Diyorusuz? Ne Istiyoruz ?, Alemdar, 10 Nisan, 1919.
 22. Նույն տեղում:
 23. Refi Cevad, Adaletle ifrat! Tevkifer, Tahliyeler, Alemdar, 11 Nisan, 1919.

Заявление МИД РФ 26 августа

Россия признала независимость Южной Осетии и Абхазии, создавая свою ответственность за обеспечение выживания их братских народов перед лицом агрессивного, шовинистского курса Тбилиси.

В основе этого курса — провозглашенный в 1989г. лозунг З.Гамсахурдия "Грузия для грузин", который он пытался ре-

Фото С. Мисакян

ализовать в 1992г., отменив автономные образования на грузинской территории и бросив грузинские войска на штурм Сухума и Цхинвала с целью силой утвердить вершинное беззаконие. Уже тогда в Южной Осетии был осуществлен геноцид. Осетины подверглись уничтожению и массовому изгнанию.

Благодаря самоотверженным действиям вставших против агрессора народов и усилиям России удалось прекратить кровопролитие, заключить соглашения о прекращении огня, создать механизмы поддержания мира и рассмотрения всех аспектов урегулирования. В 1992г. в Южной Осетии, а в 1994г. в Абхазии были созданы миротворческие силы, сформированы структуры для содействия при посредничестве России укреплению доверия, решению задач социально-экономического восстановления и вопросов политического статуса. Эти шаги были поддержаны ООН и ОБСЕ, которые подключились к работе соответствующих механизмов, направили своих наблюдателей в зоны конфликтов.

Миротворческие и переговорные механизмы не без сложностей, но все же работали, помогали сближать позиции, достигать конкретных договоренностей. Однако реально открывавшиеся перспективы были перечеркнуты после того, как в конце 2003г. власть в Грузии "революционным" путем захватил М.Саакашвили, который сразу стал угрожать силовым решением югоосетинской и абхазской проблем.

Уже в мае 2004г. в зону грузино-югоосетинского конфликта были введены подразделения спецназа и внутренних войск МВД Грузии, а в августе Цхинвал подвергся артиллерийскому обстрелу, была предпринята попытка его захвата. При активном посредничестве России премьер-министр Грузии З.В.Жвания и руководитель Южной Осетии Э.Д.Кокойты подписали Протокол о прекращении огня, а в ноябре 2004г. — документ о путях нормализации отношений на основе позитивного подхода.

После загадочной смерти здравомыслящего государственного деятеля З.В.Жвании в феврале 2005г. М.Саакашвили категорически отказался от всех договоренностей. Это касалось и его отношения к абхазскому урегулированию, в основе которого лежало подписанное 14 мая 1994г. в Москве Соглашение о прекращении огня и разъединении сил. В соответствии с этим соглашением в зоне грузино-абхазского конфликта были размещены Коллективные силы по поддержанию мира. Была также создана миссия ООН по наблюдению в Грузии, сформирована группа друзей Генерального секретаря ООН по Грузии.

Введя в 2006г. в нарушение всех соглашений и решений ООН грузинский воинский контингент в Верхние Кодоры, М.Саакашвили сорвал намечавшийся в рамках этих механизмов прогресс в процессе урегулирования, включая реализацию договоренностей В.В.Путина и Э.А.Шеварднадзе от марта 2003г. о совместной работе по возвращению беженцев и открытию железнодорожного сообщения Сочи — Тбилиси.

Продолжая открыто игнорировать обязательства Грузии и договоренности в рамках ООН и ОБСЕ, М.Саакашвили создал марionеточные административные структуры для Абхазии и Южной Осетии с целью окончательно похоронить перегово-

рый процесс. Все годы правления М.Саакашвили были отмечены его абсолютной недоговороспособностью, непрекращающимися провокациями и инсценировками в зонах конфликтов, нападениями на российских миротворцев, унижительным отношением к демократически избранным руководителям Абхазии и Южной Осетии.

С тех пор как в начале 1990-х годов из-за действий Тбилиси разгорелись абхазский и югоосетинский конфликты, Россия делала все возможное для содействия их урегулированию исходя из признания территориальной целостности Грузии. Россия заняла такую позицию несмотря на то, что при провозглашении независимости Грузии было нарушено право Абхазии и Южной Осетии на самоопределение. В соответствии с Законом СССР "О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР" автономные образования в составе союзных республик обладали правом самостоятельно решать вопросы о своем пребывании в Союзе и своем государственно-правовом статусе в случае выхода этой республики из СССР. Грузия воспрепятствовала Абхазии и Южной Осетии воспользоваться этим правом.

Россия тем не менее последовательно придерживалась своей линии, добросовестно выполняла свои миротворческие и посреднические функции, стремилась содействовать достижению мирных договоренностей, проявляла выдержку и терпение перед лицом провокаций. Не отошли мы от своей позиции даже после одностороннего провозглашения независимости Косово.

Агрессивным нападением на Южную Осетию в ночь на 8 августа 2008г., повлекшим многочисленные человеческие жертвы, в том числе среди миротворцев и других российских граждан, подготовкой аналогичной акции против Абхазии М.Саакашвили сам поставил крест на территориальной целостности Грузии. Постоянно применяя грубую военную силу против народов, которых, по его словам, он хотел видеть в составе своего государства, М.Саакашвили не оставил им иного выбора, кроме как обеспечивать свою безопасность и право на существование через самоопределение в качестве независимых государств.

Вряд ли М.Саакашвили не понимал, какими последствиями для грузинского государства чревата попытка силового решения югоосетинской и абхазской проблем. Еще в феврале 2006г. в одном из интервью он заявил: "Я не отдаю приказа о проведении военной операции. Я не хочу, чтобы гибли люди, потому что кровь на Кавказе — это даже не на десятилетия, это — на века". Так что он знал, на что шел.

Нельзя не упомянуть и о той роли, которую сыграли те, кто все эти годы потакал милитаристскому режиму М.Саакашвили, поставляя ему наступательные вооружения в нарушение правил ОБСЕ и Евросоюза, отговаривая его от принятия обязательств по неприменению силы и создавая у него комплекс безнаказанности, в том числе и в отношении его авторитарных действий по подавлению инакомыслия внутри Грузии. Знаем, что на определенных этапах внешние покровители пытались удержать М.Саакашвили от безрассудных военных авантур, но он явно вышел из-под всякого контроля. Тревожит, что не все смогли сделать объективные выводы в связи с агрессивной. Забрезжили было надежды на реализацию совместной инициативы президентов России и Франции от 12 августа 2008 года, когда быстро исчезли, когда Тбилиси по сути отверг эту инициативу, а защитники М.Саакашвили пошли у него на поводу. Более того, в США и некоторых европейских столицах обещают М.Саакашвили защиту со стороны НАТО, призывают к перевооружению тбилисского режима и уже приступают к поставкам ему новых партий оружия. Это — прямое приглашение к новым авантюрам.

Учитывая обращения югоосетинского и абхазского народов, парламентов и президентов двух республик, мнение народа России и позицию обеих палат Федерального Собрания, президент Российской Федерации принял решение о признании независимости Южной Осетии и Абхазии и о заключении с ними договоров о дружбе, сотрудничестве и взаимопомощи. При принятии этого решения российская сторона опиралась на положения Устава ООН, Хельсинкского Заключительного акта, других основополагающих международных документов, включая Декларацию 1970 года о принципах международного права, касающихся дружественных отношений между государствами. Необходимо подчеркнуть, что в соответствии с этой декларацией каждое государство обязано воздерживаться от каких-либо насильственных действий, лишаящих народы их права на самоопределение, свободу и независимость, соблюдать в своих действиях принцип равноправия и самоопределения народов и иметь правительство, представляющее весь народ, проживающий на данной территории. Нет никаких сомнений, что режим М.Саакашвили никак не соответствует этим высоким стандартам, установленным мировым сообществом. Россия, питающая искренние чувства дружбы и симпатии к грузинскому народу, уверена, что рано или поздно он обретет достойных руководителей, которые смогут по-настоящему заботиться о своей стране и развивать взаимоуважительные, равноправные, добрососедские отношения со всеми народами Кавказа. Россия будет готова всячески этому способствовать.

АКТ ВАНДАЛИЗМА ПРОИЗОШЕЛ НА АРМЯНСКОМ КЛАДБИЩЕ В РОСТОВЕ-НА-ДОНУ

В ночь с 7 на 8 июня на армянском кладбище Ростова-на-Дону были выломаны и похищены мраморные вазоны с надгробий. Как сообщает Информационный Центр газеты армян России «Еркрамас» со ссылкой на портал «Нахичеван.Ру», в настоящее время ведется следствие, но вероятно преступники опять окажутся безнаказанными. Это уже не первый подобный случай. За пару недель до этого «сатанисты» нарисовали свои символы на стенах Армянской церкви Сурб Карапет. Настоятель церкви и Тертаеос рассказал о том, что неоднократно выступал с инициативой организации на армянском кладбище внутренней охраны, однако, муниципалитет категорически отказывается осуществлять контроль на территории армянского кладбища и не позволяет взять на себя эти функции армянской церкви.

АРМЯНСКОЙ ЦЕРКВИ КИРОВА ИСПОЛНИЛОСЬ ПЯТЬ ЛЕТ

В Кирове отметили пятилетие со дня освящения храма «Аменаприк» (Всеспаситель) Армянской Апостольской Церкви. Как сообщили в Информационном Центре газеты армян России «Еркрамас», духовный дом для армян Кирова с троился в течение восьми лет и юбилей был отмечен праздничным богослужением. Помогали в строительстве многие, теперь они прихожане церкви. Как отмечает служительница церкви Нина Смолянова, отвечающая за порядок и торговлю свечами, церковь посещают не только армяне, но и русские, которые приходят сюда как в музей.

Есть только одно "но": третий год в церкви нет настоятеля. Предыдущий теперь служит в Риге, а нового еще не прислали. В день рождения своего храма армяне молились, чтобы в их духовном доме поскорее появился настоятель.

О Б Ъ Я В Л Е Н И Е

Залетова Ольга Анатольевна, родившаяся 15 декабря 1982 г., в г. Сочи, ищет родных. Мать — русская, отец — грек. Адрес: Армения, Ереван-0002, Московяи-33, кв. 4

Прислать другим редакциям газет г. Сочи, перепечатать данное Объявление.

Заранее выражаем благодарность!

ԱՄՇԵՆԻ ԵՎ ԱՄՇԵՆԻ ԱՐՄԵՆԻԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԴԵԿԼԱՐԱՄԵՆՏԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«Амшен и амшенские армяне все более привлекают внимание армянской общественности и научных кругов, что не может не радовать», — сказал в интервью газете армян России «Еркрамас» председатель действующего в Краснодарском крае Армянского научного информационно-культурного центра «Амшен» Ардаваст Тулумджян. В то же время он отметил, что зачастую, говоря об амшенских армянах, имеют в виду, проживающих в Турции исламизированных амшенских армян, в то время как в России и Абхазии также проживает значительное число амшенских армян, исповедующих христианство. «Амшенцы» будь то христиане или мусульмане — это одна субэтническая группа армянского народа, и, говоря об одних, нельзя забывать о других», — отметил А.Тулумджян, приглашенный на открывающуюся 23 июля в Ереване Международную Конференцию «Амшен и амшенские армяне: история и культура».

Конференция «Амшен и амшенские армяне: история и культура» организована Союзом общественных организаций по репатриации и заселению «Ерки» совместно с Институтом Востоковедения Национальной Академии наук Армении. Целью конференции является стимулирование исследований по Амшену и амшенским армянам, повышение информированности общества и научных кругов, содействие укреплению связей между амшенскими армянами. Повестка дня конференции включает различные темы, посвященные истории Амшена и амшенских армян, их культуре, языку, фольклору. На открытии выступят директор Института востоковедения Рубен Сафранян, заместитель министра культуры Гагик Гюрджян. С докладами выступят востоковеды, историки, этнографы, лингвисты, из Армении, России и Турции. Конференция организована в рамках проходящей в Ереване «Амшенской недели», в ходе которых предусматривается провести ряд мероприятий, концерты амшенского ансамбля из Турции «Вова», фотовыставку об армянской архитектуре Амшена. Организатором «Амшенской недели» является союз искусств «Нарекаци». Союз общественных организаций «Еркир», Общественная организация по изучению армянской архитектуры и общественной организации «Багаран».

Отметим, что проводимая конференция является не первым международным научным мероприятием по данной тематике. В октябре 2005 года

в Сочи состоялась первая Международная научная конференция «Амшен и амшенские армяне», которая проводилась под эгидой Института истории Академии наук Республики Армения при активном содействии Московской региональной организации «Русско-армянское сдружество», Краснодарского краевого научного информационно-культурного центра «Амшен» и газеты армян России «Еркрамас». Тогда впервые мероприятие подобного уровня и тематики проводилось в регионе компактного проживания амшенских армян. О значимости конференции и говорит и тот факт, что помимо специалистов амшеноведов из России, Армении, США, Ирана и других стран, в ней приняли участие: вице-спикер Национального Собрания Республики Армения Ваан Оганесян, представитель Бюро Армянской Революционной Федерации Дашнакцутюн (АРФД) Грант Маргарян (Республика Армения), руководитель Европейской комиссии Айдата АРФД Хильда Чобан (Брюссель), руководитель Центрального офиса Айдата Киро Маноян (Республика Армения).

Среди ученых, выступивших с докладами на конференции, были также известные специалисты, как Ричард Г. Оганесян (профессор истории Армении и Ближнего Востока, Калифорнийский университет, Лос-Анджелес), Сергей Арутюнов (академик Академии Наук Российской Федерации), Ашот Мелконян (профессор, д.и.н., Республика Армения), Александр Скаков (начальник отдела проблем ближнего зарубежья Российского института стратегических исследований, к.и.н., Москва) и другие. По итогам прошедшей в 2005 году в Сочи конференции был издан научный сборник материалов на четырех языках (русском, армянском, английском и турецком).

СПРАВКА: Амшенские армяне составляют большинство армянского населения на побережье Краснодарского края и в ряде районов Кубани и Адыгеи. Они являются выходцами из района Амшен в Западной Армении (ныне на территории Турции), переселившись туда на Кубань в середине XIX века и в начале XX века после Геноцида армян в Турции. На Кубани, в Адыгее и Абхазии компактно проживают по данным экспертов до 250 тысяч амшенских армян, а на территории Турции в пределах традиционного проживания, по данным различных источников, от 700 тысяч до полутора-двух миллионов исламизированных амшенских армян.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԴԵԿԼԱՐԱՄԵՆՏԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Заявление на неправомерные действия должностного лица - начальника отделения милиции поселка Яблоновский Республики Адыгея Адама Тлеухурай поступило на имя прокурора и министра внутренних дел Республики Адыгея. Как сообщили в Информационном центре газеты армян России «Еркрамас», в ночь с 5 на 6 июля 2008 года начальник Яблоновского ПОМ Адам Тлеухурай совершил нападение на мать с двумя детьми, возвращавшимися домой со свадьбы в поселке Энем Республики Адыгея. Со слов пострадавших, А.Тлеухурай сначала преследовал их на автомобиле ВАЗ 2110, после чего перегородил машину дорогу и попытался втиснуть в машину 16-летнюю девочку.

На крик девочки и ее матери сбегались люди и стали защищать их. Среди свидетелей происшедшего оказался и депутат парламента Республики Адыгея Мугдин Чермит, попытавшийся утихомирить начальника милиции, находившегося в состоянии сильного алкогольного опьянения. Возникла потасовка, в ходе которой своего начальника не могли усмирить даже ярые войсцы милиции.

«О последующем поведении

А.Тлеухурай в Энемском ПОМ говорить стыдно. Он изыграл сплошной мат. При этом присутствовали сотрудники Энемского ПОМ и работники Яблоновской милиции, почти все молодые ребята... Его поведение было вызвано, срочно вызванные, заместитель начальника Тахтамукайского РОВД Р.Мамий, работник прокуратуры Р.Хачак, начальник Энемского ПОМ З.Пшеуц, следователь следственного комитета А.Беретарь», — говорится в заявлении.

Произошедший инцидент не остался без внимания общественности. Пострадавшими оказались лица армянской национальности, которых начальник отделения милиции поселка Яблоновский Адам Тлеухурай оскорблял, в том числе, и по национальному признаку, угрожая выселить из поселка не только пострадавших, но и вообще всех армян из района и республики, в связи с чем, ряд армянских организаций, действующих на юге России, намерены взять дело под общественный контроль.

Отметим, что среди подписавших Заявление на неправомерные действия начальника милиции — люди разных национальностей: адыги, русские, армяне.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԱԿԱՆ ԴԵԿԼԱՐԱՄԵՆՏԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

В середине июля в армянскую национальную организацию Георгиевского района «Կանչ» обратились жители с. Краснокумского. Они заявили, что неизвестные лица пытаются уничтожить их дома и имущества путем поджогов, тем самым вынуждая уехать из села. В частности, в период с февраля по июль был подожжен жилой дом и уничтожена автомашина, пресечены две попытки поджога домовладений. Некоторые жители обнаруживают в своих почтовых ящиках анонимные письма с одинаковым текстом, в котором содержится угрозы жизни и здоровью людей, требования покинуть село, вымогаются деньги в обмен на определенный «срок спокойствия».

Как сообщили в Информационном центре газет армян России «Еркрамас», пострадавшие жители написали заявления в милицию и поставили известность органы власти. Однако, в ОВД по г. Георгиевску и Георгиевскому району Ставропольского края, в возбуждении уголовного дела было отказано «в связи с отсутствием состава

преступления».

Отметим, что это не первые случаи на национальной нетерпимости в самом большом селе Георгиевского района. Так в 2007 году на местном кладбище были облиты краской и изрисованы свастикой десятки армянских моил. Тогда этот случай не получил должной оценки правоохранительных органов, и один из виновников, хотя и был установлен, должного наказания не понес.

Таким образом, можно предположить, что спираль конфликта в этом регионе будет раскручиваться и дальше, так как всякое негативное деяние, не получившее адекватного ответа, имеет свойство продолжаться и усугубляться. В недалеком прошлом в селе Краснокумском произошел акт вандализма, за который никто не понес заслуженного наказания. И уже сегодня это перерастает в вымогательство, уничтожение имущества и прямую угрозу жизни людей, в котором органы правосудия «состава преступления» не видят.

«ГОЛОСУ АМШЕНА» ИСПОЛНИЛОСЬ 15 ЛЕТ

В Доме культуры села Дятляжка Лазаревского района города Сочи, свое 15-летие отметил народный коллектив — единственный в России фольклорный ансамбль амшенских армян «Голос Амшена». Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», юбиляры — лауреаты краевого фольклорного фестиваля «Золотое яблоко», межрегиональных фестивалей «Звучи, амшенская зурна», участники международной конференции «Амшен и амшенские армяне». С любовью хранят артисты крупницы многообразия, яркой, звонкой культуры древнего Амшена. Несмотря на солидный возраст (средний возраст артистов - 70 лет), они темпераментные танцоры, звонко-голосые певцы, неутомимые актеры, и не

только сами живут по традициям предков, но и вовлекают в эту яркую творческую жизнь своих детей и внуков.

Ошеломляющее впечатление произвел на зрителей спектакль под музыку древних армянских инструментов зурны и доола. Обряды амшенской свадьбы, встречи амшенцами Рождества и Нового года в исполнении коллектива «Голос Амшена» стали ярким культурным событием в жизни города Сочи.

Артистов ансамбля поздравляли депутаты городского Собрания Сочи, представители городской и сельской администраций, местной армянской общины и других организаций. Затем артисты принесли творческие поздравления от своих коллег — вокального ансамбля «Дех-

цаник» («Канарейки») Лазаревского Центра армянской культуры (руководитель Андриак Саркисян) и молодого талантливого музыканта, певца и исполнителя на каманче, пропагандиста амшенской культуры Спартак Сагарьяна.

Зрители, а это были жители окрестных сел, радовались за своих земляков, многие из которых ветераны Великой Отечественной войны, награжденные орденами и медалями, ветераны труда, десятилетия своей жизни отдавшие во благо Кубани. По добром обычаю все пришли с дарами — начальник отдела культуры администрации Лазаревского района города Сочи, заслуженный работник культуры России Крикор Мазлумян поставил коллективу поэтическое произведение «Дайн Амшени» («Голос Амшена»), а глава Верхне-Лосской сельской адми-

нистрации Карпо Кулян премировал каждого артиста.

Справка: Амшенские армяне составляют большинство армянского населения на побережье Краснодарского края и еще в ряде районов Кубани и Адыгеи. Они являются выходцами из района Амшен в Западной Армении (ныне на территории Турции), переселившись туда на Кубань в середине XIX века и в начале XX века после Геноцида армян в Турции. На Кубани, в Адыгее и Абхазии компактно проживают по данным экспертов до 250 тысяч амшенских армян, а на территории Турции в пределах традиционного проживания, по данным различных источников, от 500 тысяч до двух миллионов хемшилос - исламизированных амшенских армян, называющих себя «хемшеци» (в пер. с арм. «амшенцы»).

ԱՐԵՄՏԱՅԱՅ ԳԱՂՈՒԹ ՄԸ ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԵՋ

(Նիկթեր գաղութահայ պարտմուլեան համար)

Գրեց՝ Կարէն

(սկիզբը՝ 2-րդ էջում)

Վախ կար որ պաշարուածները կրնան դուրսէն օգնութիւն ստանալ եւ քարոյն պատահաբանները: Անհրաժեշտ էր զօրանոց գրաւել կամ ստիպել որ անձնատուր ըլլայ: Բոլորի միակ յոյսը հայերն էին, ուստի առաջարկ եղաւ կոմիտէին, որ հայ գիւղերէն աջակցութիւն բերուի: Կոմիտէի հրահանգով 100 գիւղացի ընկերներ իրենց գէներոլն եկան աւելցնել ապստամբ կռուողներու թիւը եւ պաշարունը իրական դարձաւ:

«Չայերն ալ եկան» բացագանչեցին պաշարուողները եւ յուսահատ՝ ընդունեցին անձնատուր ըլլալու առաջարկը: Յանձնեցին պետական գանձը՝ 160,000 ռուբլի եւ ամբողջ ռազմամբերը: Գաւառապետ Ռօզալիոն՝ Սաչալսի, անկմաս ազնուական երիտասարդ մը, պայման դրաւ որ հայ պաշակներով փոխարկուի արդեաւական համար ճշմարտութեամբ պանդուկը, բայց հազիւ զօրանոցէն դուրս ելած, շրջապատեցաւ ռուս եւ վրացի ամբոխէն, որ կ'ուզէր լինել ընել զայն: Այդ ժամանակ հայերը աւելի մեծ թիւով շրջապատեցին զայն եւ դիմադրեցով յարձակողներուն, ապահով հասցնելով շէնքը: Յեղափոխական կոմիտէն՝ իր շնորհակալութիւնները յայտնեց հայ տղոց, նոյնպէս ազատուողը, իր կնոջով:

Մեծաարակ հայերն իրենք զիրենք պահեցին շատ լաւ. ոչ մի աւազակային դէպքի մասնակցեցան, մինչ կարգ մը վրացիներ տարբեր օգոտուելով կողոպտեցին շրջակայ վիլլաներ եւ նոյնիսկ սպաննեցին վիլլայի մը կառավարիչը:

Ուրեմն, հայերու դերը վճռական եղած էր պարտութեան մատնելու համար կառավարական ուժերը, իսկ պարտութիւնը փրկած էր Սօչին հաշիւի աւերումը: Միայն ինչպէս...

1906 Յունուարի սկիզբն էր, ամբողջ քաղաքը ճնշուեցան մեծ, ցարակաւ կառավարութիւնը տապալած էր... Սօչիի մէջ. Յեղ. Կոմիտէն կառավարութեան պաշտօնը կը կատարէր, առանց տեղեկութիւն ունենալու թէ ի՞նչ կը կատարուէր իր շրջանի ղեկավար, որովհետեւ 1905 Նոյեմբերին սկսած հեղափոխական գործունեւ իր շարունակուէր Նոյնիսկ յեղափոխութեան օրերուն եւ կարեւոր շրջաններ կարողած էին իրարմ: Միայն այդ պատճառն էր ռուսական յեղափոխութեան կեդրոնները՝ Մոսկու, Պետերբուրգ, Խարքով, Ռոստով եւ այլ քաղաքներու մէջ յեղափոխութիւնը արիւնի մէջ խեղդուած էր: Դեկտեմբերի 20-22-ին, ասոցիի փորձիչ Սօչին, Յունուարին զուխ կը բարձրացներ ու կը լաղթանակէր: Ուժի զուտ վատնում:

Արդէն ռուսական մեծ զորահաւոր մը Լոփորոսիսկէն կողակնել կ'անդէր, իսկ Բաթումէն Մամբաշեան մարալին «Բործում» շոգեմալը բռնագրաւուելով՝ զինուոր ու գնդացիոր ճամբայ կը հանուէր դէպի Սօչի: Զրահաւորի հրամանատարին հրաման տրուած էր Սօչին քարուքանդ ընել, չինալելով ոչ ոքին. չէ՛ որ ամբողջ քաղաքը ապստամբած էր:

Զրահաւորը գիշերը հասաւ Սօչիի առջեւ եւ սկսաւ լուսարձակները պատգոնել քաղաքի մասերուն վրայ, կռուողներու դիրքերը ճշդելու համար: Իսկ ոչ մի բան լուր չունեցող ամբոխը սկսաւ պոռալ: «Ընիթի գրահաւորն է (յեղափոխական ծովային սպայ մը, որ բռնուեցաւ եւ գնդակահարուեցաւ) հուռա՛»: Սակայն, կարճ տեւեց ուրախութիւնները: Յեղափոխական կոմիտէն տխուր ճշմարտութիւնը տեղեկացաւ հայ ներկայացուցչի մոր ստացած նամակէն, եւ չտեսնուած խուճապ տիրեց բոլորին:

«Տողերուս գորող որ ակամատես եղած էր Ռոստով-Նախիջեանի յեղ. կռիւներուն եւ Լոփորոսիսկի անկման, հետեւեալ օրը հասած էր հոն: Զրահաւորէն 24 ժամ առաջ մեկնած էր Լոփորոսիսկէն առեւտրական շոգեմալով մը, բայց կոխկներու պատճառաւ չէր կրցած ալ ելլել ոչ Սօչի եւ ոչ ալ Մուլէր: Յաջողած էր Կուտառուէն սուրիանդակ մը հասցնել Մուլէր, Սօչի, մամակով մը տեղեկացնելով Ռուսիոյ ներքին անցուղարձըրը եւ յեղափոխութեան ճնշուիլը: Այդ նամակին վրայ փախչելու նախապատրաստակած աշխատանքները կատարուած էին հայերու կողմէն:

Զրահաւորի հրամանատարը ռեւ ազդանշան չստանալով կառավարութենէն եւ ռեւ հրացանաձգութիւն չստանալով, խոհեմութիւն համարեց առաւօտեան սպասելու եւ յետոյ ռմբակոծելու քաղաքը: Եթէ հայերը չմասնակցէին քաղաքացիներու ապստամբութեան, քաղաքը կրիի մէջ գտնուելով ծովեզերքը անխնայ պիտի ռմբակոծուէր զայն, որով հայերու մասնակցութիւնը ազատեց քաղաքը աւերումէ: Լուսաբացին ան տեսաւ կարմիր դրօշներու ծածկումը եւ հասկցաւ, որ կառավարական կողմը պարտուած է: Ապիտակ դրօշակ պարզած՝ ան շոգեմալկոխով մը ցամաք եկաւ եւ բանակցութեան մտաւ յեղ. կոմիտէի հետ: Խորամանկ տիպար մը, շատ քաղցր խօսքերով իր համակրանքը յայտնեց քաղ կռուողներուն եւ խնդրեց որ գերի ընկած սպաններն ու զինուորները իրեն յանձնուին, որմէ յետոյ ինք մեկնելու է: Յանձնուել կատարուեցաւ: Յետոյ պահանջեց, որ զաւառապետն ու կառավարական պաշտօնեաներն ռազմաճամա տարուին. այն ալ

կատարուեցաւ: Երբ անձերը ազատեց, պահանջեց գէներոլ ու դրամները: Անոնք վրացական Փաստունը գիւղ տարուած էին: Յեղ. կոմիտէն մէկ կողմէն ինք խոյս տուաւ լեռները, միւս կողմէն կարգադրեց որ գէներոլ մի մասը եւ դրամները ծովակալին յանձնուին:

Երբ անէն պահանջածը ստացաւ, ծովակալին կողակնել ցամաք հանեց, որոնք սարսափ ձգելու համար ժողովուրդին վրայ՝ հանդիպող առաջին տղամարդը (անմեղ վրացի մը) իրացնալով բրին: Կողակները թալանի սկսան, թալանելով յոյներն ու լազերը, որոնք ոչ մի մասնակցութիւն ունենալով ապստամբական շարժումին, կը կարծէին թէ իրենց ոչ ոք պիտի դպէր: Չայերն խոյս տուած կամ թաքնուած ըլլալով ոչ մի զոհ տուին, ոչ ալ անարգութեան, միայն կողակներ Սվազեանի տունը կրակ ձգեցին, բայց կրակը սահմանափակուեցաւ եւ մեծ վնաս չպատճառեց:

Սկսան զանգուածային ծերեակալութիւնները եւ պատժողական զօրամասեր կազմուեցան ամբողջ շրջանը զինաթափ ընելու համար: Այդ առիթները կողակ զօրամասի մը գիւղ մտնելը կը ճշմանկէր թալան, ծեծ, բռնաբարութիւն: Բնական էր, որ հայ գիւղացին չպիտի տանէր այդ նախապետին եւ ոչ ալ գէնք պիտի տար եւ ահա պիտի սկսուէին զինուած ընդհարումներ, որ անկասկած անդադրանելի կորուստ պիտի պատճառէին հայ գիւղացիութեան:

Բարեբախտաբար, Սօչի քաղաքի ռուս Ունեւոր դասը, գերի ընկած զաւառապետ Ռօզալիոն-Սաչալսի, Սեօ Դուքս Սիխաշիլի կալուածներու կառավարիչ Ալլիք եւ Տագոմիսի պետական հողերու կառավարիչ Ուսալեմի, մեծ միջ գործ դրին որ հայ գիւղերը զինաթափող զօրամասեր չդրուին: Պատճառաբանութիւններն հետեւեալն էր...

- 1) Չայերը սկիզբէն անմասն էին ապստամբութեան:
- 2) Այլապէս վերջին օրերը մասնակցեցան եւ միայն ալ ակամայ:
- 3) Անոնք մասնակցութիւնը օգտակար եղաւ, որովհետեւ զայեց աւազակային տարրերը եւ նոյնիսկ զաւառապետի կենանը փրկեց:
- 4) Հաւանաբար է որ զինաթափող մատչել կամանք դպչին: Չայերը սարսափելի բռնախնդիր են իրենց ընտանեկան պատուին համար: Եթէ այդպիսի դէպք պատահի, այն ատեն Սօչին մինչեւ Մուլսուն լեռներու վրայ ցրուած 100.000 հայերը (թիվը չափազանցուած) ոտքի կ'ելնեն եւ կը կռուին ամբողջ ռուս բնակչութիւնը:
- 5) Իրենք յանձն կ'անեն հայերու զինաթափութիւնը:

Դրամանատարը համաձայնեցաւ եւ այսպիսով փրկուեցան հայ գիւղերը:

Ալլիք եւ Ուսալեմիք քանի մը տասնեակ որսի հին իրազմներ, մաշուած բերտաբաններ հաւաքեցին հայ գիւղերէն եւ յանձնեցին զինուոր. իշխանութեան: Սօս 200 հոգի ծերեակալութեան եւ 400 անապատաւեցան խոյս տուին: Չայերն բանտարկուեցան կոմիտէի ընկեր Չայի Մեյլոն Մախախան (որ մինչև դատավարութիւնը, բանտէն խոյս տուաւ), Ալլազեանի երկու մշեցի պահապանները եւ գիւղերէն միայն 8 հոգի, որոնք մէջ էր Վահան Սահուլեան, մեր քաջ ու անձնուէր ընկերը):

Վառօջ շինող ընկ. Ալ. Գուրգենեան եւ անոր գործակից ընկ. Մարտիրոս Մարտիրոսեան (երկուքն ալ թիւացին եւ կոմի ընկերներ) ահագին միութեան վնասի ենթարկուելով խոյս տուին եւ շատ նեղութիւններ հուսան ձիւաւ: Բայց անգիւղ ընկ. Մ. Մարտիրոսեան՝ ճանաչման մրսած ըլլալով՝ թողնուր բորբոքում ունեցաւ եւ մեռաւ:

Արտամուշցի ընկ. Յակոբ, յաղթանդամ իսկայ մը, սոցիալիստ-յեղափոխականներու դրօշակակիրը, նախախնամական դնել կը կատարէ փախստականներու համար: Լաւ ծանօթ ըլլալով լեռնային անցքերուն, բազմաթիւ ռուսներ, վրացիներ եւ հայեր առանց վարձատրութեան կը փախցնէ վտանգաւոր շրջաններ եւ այդ դերը կը կատարէ ամիսներով անընդհատ:

Սօչիի ապստամբութեան դատը շատ մեղմ անցաւ, շնորհիւ բարձր դասու կամանք միջամտութեան: Մահուան պատիժ ընաւ չտրուեցաւ: Չայերը 11 ամիս բանտարկութենէ յետոյ անպարտ արձակուեցան:

(«Չայերներ» ամսագիր, Ռոստով, 1930թ. դեկտ. N 2 (98))

(շարունակելի)

*) Ընկ. Վահան, Վերին Լոօ գիւղէն, բնաւ մասնակցած չէր ապստամբութեան: Իր եղբայրը, որ ինքն տղայ մըն էր, պիտի բանտարկուէր: Վահան իբր այն կը ներկայանայ եւ կը բանտարկուի: Իր նախակրթութիւնը ստացած էր Տրապիզոնի մէջ (Լօօն յատկապէս հոն դրուած էր): Բնական չէ շատ ուշին ու անձնուէր, կը դառնայ գիւղի ղեկավար ուժը, դպրոցի մեծ զարկ կուտայ ու բոլոր գիւղական հարցերու մէջ միշտ յառաջադէմ զաղապարները կը պաշտպանէ: Երջանը ընդիմանոր խնդիրներու լուծման ժամանակ իր ներկայութիւնը կը փնտռուէ: Եւ կարելի է համարձակ ընել որ ամբողջ գիւղացին խոստանք մէջ իր խելքով, գոհողութեամբ եւ ազնուութեամբ իր հաւատարմ չունէր: Ան երիտասարդ հասակի մէջ զոհ գնաց չար նախաձեռնի եւ ցարակաւ բռնապետական ռեժիմի:

ԻԴԵԱԼՆԵՐԻ ԿՈՐՈՒՄՏԸ ՄՊԱՌՆՈՒՄ Է ՆՈՐ ՍԵՐՆԴԻՆ

Գաղտնիք չէ, որ Արխագիայի հայկական դպրոցների էական խնդիրներից մեկն յայտն մասնագետների բացակայությունն է (շատ հավանական է՝ ոչ միայն Արխագիայի):

Եթե այս պիմանախնդիրը չլուծեն հարգարժան պիները, ումից կախված է որս լուծումը, ապա մոտ ապագայում Արխագիայի հայկական դպրոցներում աշակերտներ չեն լինի:

Չկա ուսուցիչ, չկա և աշակերտ: Բանն այն է, թե ինչպես ստանալ այդ մասնագետներին: Ի՞նչ կարծիքով, անհրաժեշտ են որոշ արտոնություններ, որպեսզի ցանկ, Թարմ ուժեր Չայաստանի բուհերից գաւ Արխագիա:

Չայ համայնքի քանքերով կամ զուցե Չայաստանի և Արխագիայի կառավարությունների համաձայնությամբ ստեղծել հատուկ ֆոնդ՝ Չայաստանից եկած երիտասարդ մասնագետներին լավ աշխատավճար վճարելու նպատակով:

Կառուցել համրակացարան և տրամադրել անվճար բնակարան, գրանցել դպրոցում աշխատելու ընթացքում:

Ուսումնասիրել մյուս պատմությունների փորձը: Ուսաստանի գյուղերում և ուսուցիչների խիստ կարիք է զգացվում: Որպեսզի ներգրավեն ուսուցիչներին գյուղական դպրոցներում, նրանց հատկացվում է տուն, բնակարան, նույնիսկ որպես սեփականություն: Ցավոք սրտի, դպրոցի խնդիրներն այսօր հոգնակի թվով են: Դրանցից մեկը նյութականն է:

Այո՛, աղքատությունը մեծ չարիք է, աղքատությունը սպանում է տաղանդներ ու համբարներ: Բայց այսօր կը միայն այլ չարիք ևս, որը ավելի ավերող ու սպանող է: Դա զաղապարների փոփոխությունն է, իրենց փոխարկումն ու կործանումը:

Դպրոցը դատարկություն է ավանդական արժեքներ՝ քաղաքավարություն, ազնվություն, անկեղծություն, հարգանք մեծերի, հոգատարություն փոքրերի

նկատմամբ, բարոյություն և այլ մնացած բաներ:

Մրանք միայն ուսուցիչն է ձգտում պատվաստել: Ծնողները զբաղված են. անհրաժեշտ է շատ աշխատել, դպրոցի վարձը վճարել, կապուկել, հագցնել...

Ժամանակ չի մնում երեխաների դաստիարակությամբ զբաղվելու համար (ես չեմ մեղադրում ծնողներին, կյանքն է ստիպում):

Երեխային դաստիարակում են շրջապատը, հեռուստատեսությունը, փայլուն ամառադերը, կեղծիք և սուտ քարոզող ազդերը: Ի՞նչ են առաջարկում և ի՞նչ են տալիս որպես իդեալ, տափակություն՝ տրամադրաբեկ փոխարեն, կոպտություն, զեմիկություն՝ համարձակությամբ փոխարեն, կապիկությունը համարվում է շատ վարձարժի, դատարկախոսություն՝ մտածելու փոխարեն:

Ընդորդ հասկացողությունը մոռացվել է, քաղաքավարությունը, երկրան վերա-

ցական հասկացողություններ:

Այս պայմաններում ուսուցիչը կորցնում է հարգանքը, հեղինակությունը:

Նա կամ պիտի հարմարվի կամ թողնի և հեռանա դպրոցից:

Հավաստեցի, ամենամեծ դժվարությունն այսօր այս հայկականություններն են և ոչ թե ցածր աշխատավարձը:

Ցածր աշխատավարձն ընտելացել ենք, իրենց փոխարեն արավաղմանը՝ ոչ:

Դպրոցն ի վիճակի է որոշ չափով գեղարվեստական ճաշակ զարգացնելու, եթե իրենց փոխարեն հայկական համայնքը կարողանա գտնել միջոցներ, վճարել և գտնե ամիսը մեկ անգամ դպրոցներում ուղարկել հայ երգիչներ, հայտնի դերասաններ, խոսքի վարպետներ և ոչ թե փող կորզողներ իրենց անձաշակությամբ ու տափակությամբ:

ԵՐԱՏԱՆԻԿ ԵՐԶԻՆՅԱՆ

Արխագիա, Գաղաթի N 3 դպրոցի հայոց լեզվի և զաւառապետութեան ուսուցչի

ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՄԵԿ ԵՐԳԻ ՀԻՆՁ ՏԱՐԲԵՐԱԿ

1984թ Ղրղզստանում, Աջարիայից արքայուկան կրոնափոխ համայնախայերի փնտրելիս, Օշի մարզի Իսկի-Նաու-կուս ըարչաբանում ծանոթացա ֆիզիկուսուկուրայի ուսուցիչ Սուլեյման Կարաիբրահիմովի հետ, որը ծնվել էր 1936թ. Բաբունում և 1944-ին ծնողների հետ արքայուկան Ղրղզստան: Նա 1978թ. այցելել էր Թուրքիայի Արկլիզի մահաճիկ հուժիպի գավառի Չավուշլու գյուղում բնակվող իր ազգականներին, ի իշխատակ, ծայնագրել էր նրանց երեք-ը: Նրա ծայնեղիճից գրառեցին իր շարդ խաղիկները, հոգեպես նաև «Սևա, բիճիճ, ասա» երգը, որը շատ հոգեհարապաւոն դարձավ ինձ: Դետագայում այն տպագրվեց «Փյու-նիկ» թերթում և «Իրան- Նամե» ամսագրում:

ԱՄԱ՝ ԲԻՉԻԳ, ԱՄԱ՝
(ԱՄԱ՝ ՓՈԶՐԻԿ, ԱՄԱ)

Յուրը իշխել, փորձել չափել դալի՜ն,
 (Եւրոնը եկաւ, ծածկել տո՛ն ճուղը),
 Երոնդ ախչիզ դեսա (եւրոնա՛ թալի՜ն),
 (Սիրուն աղջիկ տեսա խոնդ գալիս):
 Այի քաուն կուրպ, քորիս՝ ընդ չէ՛ս բա,
 (էլի գարուն կգա, քորիս չե՛ս անելու),
 Փեղցը քիպի ամուրդ ո՛ գո՛ւ քալօղ չէ՛ս թա:
 (Բոլորի ծնեղը ամենևո՛ւ կորի չէ՛ս գնալու):
 Ինձի ալ քօլեցի, թուն ալ աեցար,
 (Ինձ էլ վառեցի, թուն ալ այրուեցի),
 Զօժի՛ն զօրի՛ն լալօ՛ւ մէն օճաղ:
 (Ավախի բլուրով՝ լալօ՛ւ ալ կորն անցար):
 Իսա, բիծի՛զ, ասա, քօ դարձող շառ ա,
 (Ասա, փոքրիկ, ասա, քո դարձող շատ է),
 Բա՛զ թի՛ր քալել օրո՛ւ արդիմի՛ն՝ փառա:
 (Երեւնքն գնում ես արդիմի՛ն՝ փայտի):

Տարիներ անց՝ 2005-ին, Ստամբուլի «Ակսու» թերթում կարդալիս հարցազրույց երգիչ Կյորեմն Քիրեքին հետ՝ որով որոշվել էր, որ «Ասա, սեփեթն» անունով խառնակված, ռաբ, որի մեջ խոփայի համնեցիների բարբառով մեկ երգ կար: Հարցազրույցից տեղեկացա, որ դրանից երկու տարի առաջ էլ նա թողարկել է «Հեյ գիդի, Ջարաթեմիզ» («Հեյ գիդի, Սև ծով») վերնագրով խառնակվածանք, որուն հետ մեկ երգ կար խոփայի խոսվածքով՝ «Հավազ ալի մերալե»: Թուրքիայում հայերեն, այն էլ խոփայի խոսվածքով երգ պարունակող խառնակվածանքներ լայն համայնությանը ներկայացնելու փաստն այնքան ուրախալի էր, որ հարցազրույցի թարգմանությունը հրատարակեցի «Հայն համեմեմալան» թերթում:

Իսկույն «Ակոս» բերրի հայերեն լեզուի խմբագիր Ասր-գիս Սերոբյանին խնդրեցի ուղարկել այդ խտասակավա-ռակները: Ստացա և հուզմունքի շատ պահեր ապրեցի, երբ լսեցի «Ասա, սեվկան» երգը, որն իմ ունեցած «Ասա, քի՛ճիկ, ասա» երգի ստորբերակն էր, որի խոսքի և երաժշ-տության հեղինակներն ճույնյան անհայտ էին:

ԱՍԱ, ՍԷՎԴԱՍ
(ԱՍԱ. ԻՄ ՍԵՐ)

Բաժ, քու հաջորդ գաբան՝ մերաքիլ խաղ ա,
(Աղիքի, քո հազի կապան հաճելի երիեմբանգ է),
Բազի բիդ քալէս գու օղմիվիլ՝ փաղա:
(Երեքնմ գնում ես բլուրնիվիլ՝ փայտի):
Ասա, սէվիամ, ասա, քու դարդէր շաղ ա,
(Ասա, իմ սեր, ասա, քո դարդը շատ է),
Բազի բիդ քալէս գու արդնիվիլ՝ փաղա:
(Երեքնմ գնում ես արունիվիլ՝ փայտի):
Թուն ինձի քօլեդէ, թուն ալ աեղա,
(Դու ինձ վառեցիր, դու էլ արվեցիր),
Ջօմէին օղմիվիլ լալօվ քալեդէ:
(Ազկիթի բլուրնիվիլեր լալով գնացիր):
Ասա, սէվիամ, ասա, քու դարդէր շաղ ա,
(Ասա, իմ սեր, ասա, քո դարդը շատ է),
Բազի բիդ քալէս գու արդնիվիլ՝ փաղա:
(Երեքնմ գնում ես արունիվիլ՝ փայտի):
Այի աշուն կուգա, գօռ քալօղ չէ՛ս թա,
(Ելի աշուն կգա, կոռ չէ՛ս գնալու),
Մօմգաղէ ափի առնօղ, խօղ քալօղ չէ՛ս թա:
(Մամգաղը ծնեղդ առնելու, խոտ չե՛ս քաղելու):
Ասա, սէվիամ, ասա, քու դարդէր շաղ ա,
(Ասա, իմ սեր, ասա, քո դարդը շատ է),
Բազի բիդ քալէս գու արդնիվիլ՝ փաղա:
(Երեքնմ գնում ես արունիվիլ՝ փայտի):

Շուտով պարզվեց, որ համացանցում կա մեկ այլ՝ եր-
րորդ տարբերակը, որը վերնագրեցի «Լուս էդ, օնցար» և
որի հեղինակները նույնպես անհայտ էին:

ԼՈՒՍ ԷՂ, ՕՆՑԱՐ...
(ԼՈՒՅՍ ԷՐ, ԱՆՑԱՐ...)

Ան, օնդէր, ասա, քու դարդդ շաղ ա,
(Ասա, անտէր, ասա, քո դարդը շատ է),
Բազի բիր թալէս գու արդհիկը՝ փայտի:
(Երբեմն գնում ես արտհիկը՝ փայտի):
Քա, քու հազուրդ զարան մերթալի խաղ ա,
(Աղջիկ, քո հազի կապալան հաւեի երբեմնաբան է),
Բազի բիր թալէս գու արդհիկը՝ փայտա:
(Երբեմն գնում ես արտհիկը՝ փայտի):
Քաուն քա՝ լէրնուլէ ծաղիզ ծաղզի գու,
(Գարուն գա՝ լեռներուն ծաղիկ կտակի),
Ախէլմենի քալի գուն օղմիկը՝ ջուա:
(Աղջիկները կգնան բլուրը՝ ջրի):
Յօմնիս օղմիմ լաւօժ քալէրէ,
(Սգկիթի բլուրով լալով գանգիր),
Քա՛, քօլէլէր հմծի, բուն ալ աւցար:
(Աղջիկ, վառեցիր հմծ, դու էլ արթնացիր):
Էդհիմուլէ ասքաւ տէր հմծ անհ,
(Երկնքից արեգակ էիր հմծ համար),
Իգվան աղալ, մաւցար ու յէլ օնցար:
(Երեկ եղալ, մայր մտար ու ետ անցար):
Ֆադի, քօ օթքիմէր փօքիմ մաղ աղալ,
(Ֆադի, քո ոտքիմ կշիւկը մեղ եղալ),
Լուս եղ, օնցար, էրգու ալվիս քլօռքցալ՝:
(Լույս եղ, անցար, երկու աչքս կտրագլու):
Յուրփիդիմ խէլցալ՝ ծօժուն շալս ինչալ,
(Յուրփիդիմ փկեց՝ ծովի ամին իջալ),
Ֆադի, աա աշխարսը մեզ գոդ աղալ,
(Ֆադի, այա աշխարհը մեզ դժբար եղալ):

2005թ. տարեկանը «Այսօր» ամստեղ մոր թողարկված «Կռալ ա» («Ուլ ա») խտականության մասին, որում նույնպես հետախոյի համագծով եղել էր կային: Դրանք եղան ինչ Դիմեր Աջիմբե և Էդիս Զնիցի, ծայրակցում էր Աշենուն Բոլիկար: Սուսաց նաև այդ խտականությանը, որը հիանալի ինձ, մանավանդ «Ասա, օմեր, սաս» երգը, որն ինձ ունեցած «Ասա, բիժի, սաս» երգի չորորդ, ավելի քանահայտ տարբերակ էր:

Համացանցի միջոցով ծանոթացա, իսկ 2008-ի հուլիսին երևանում բանիցս հանդիպեցի «Ասա, օրեդո, աաս» երգի գրառողի և երգչի՝ Հիլմեր Աջեյանի հետ։ Նա ինձ պատմեց, որ ծնվել է 1963-ին Խոփայում, նախնիների ազգանունը՝ Մտավթաբոլուն է։ Ավարտել է Մտաճերկի համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետը և Մտաճերկում ֆինանսիստ է աշխատում։ Հաճախ մամաշային արձակուրդներն անց է կացրել հայրենի գյուղում՝ Մաթրիայում¹⁰, ուր հարսանիքների և գյուղացիների համաժողով աշխատանքների ժամանակ լսել է նրանց երգերը և երգչին դրանց բողոքելն ծայնակավառակով։ Նա Խոփայ գավառի իր հայրենակիցների տարբեր տարիներն լստի՝ նստառա զօր է առել «Մասա, աաբգզ, մասա», «Ե՛նձի, Ե՛նձի», «Հիշարձե», «Էլլա, էլլա», «Հավազդ ալի մեղալեզ»։ «Էրանը», «Ռիմա մամադայ» և այլ երգեր, որոնց մեծ մասը տեղ է գտել «Ժժժ ա» խառակավառակի երգացանկում։ Այդ երգերի խոսքերի և ժամշարության հեղինակներն անհայտ են։ Նրանից տեղեկացա նաև, որ համացանցից ինձ հայտնի «Լուս եր, օգառ» երգը նույնպես ինքն է իր հայրենակիցներից գտնարել և ինքն է երգում։ Ե

«Ասա, օմրեր, ասա» երգն իրական պատմության արձագանք է։ Զեմինդի գյուղից Ֆադի ամուսնու մի աղջիկ իր րախարակում է Ջուրիկից գյուղի ել ներխուսաարդի։ Օմրողները դեմ են լինում, և աղջիկը տղայի հետ փախչում է Ջուրիկից։ Գյուղացի երիտասարդ աղջկա համար աշխարհի ձեմինդն ու Ջուրիկիցն են, քայց երկուսն էլ դեմ են նրանց սիրուն ու ամուսնությանը։ Եվ հայրենի գյուղը, ուր վերադառնո՞ցկա, նրա համար, փոխաբերական իմաստով, եկեղեցու փախարակների է մեմանում, Ջուրիկիցն էլ նրա համար կարծես փվկում է ու լեմնալանցից բախվում ծովի ավի։ Ինչպես ժողովուրդն է ասում. «Աշխարհը նրա գլխին կու ու օախ!»

երգի տարբերակները տարածված են հուլիայի գավառում: Հիմքմբն իր իմացածը լրացրել է ավագ քրոջից՝ Գյուլեր Աջիչեքից, և հորեղբորից՝ Օսման Աջիչեքից՝ լսած տարբերակներով, մեկ ինքն է 13 տող հավելել (դրանք տապազված են բեր տառերով):

ԱՄԱ՝ ՕՆԴԵՐ, ԱՄԱ՝
(ԱՄԱ՝ ԱՆՏԵՐ, ԱՄԱ՝)

Ասա, օնդէր, ասա, քո դարդդ շաղ ա,
(Ասա, ամերտ, ասա, քո դարդը շատ է),
Բազի թիր քաշէ ալ օղնիվը՝ փաղա,
(Երբեմն գնու՛մ ես բլուրնիվը՝ փայտի)
Քա, քո հաքոյը գաքսն մերաքի խաղ ա,
(Աղջիկ, քո հազի կապան հաճելի էրփներանգ է),
Բազի թիր քաշէ ալ ասորնիվը՝ փաղա:
(Երբեմն գնու՛մ ես սարնիվը՝ փայտի):
*Քառուն քա՝ օղնուքը կուկուն գօճազ գու,
(Գարուն գա՝ բլուրներուն կկուն կկանջն),
Սիչէկնին քալի գուն աղոնիվը՝ թօրխա,
(Աղջիկները կկանս արունիվը թոխս անելու),
Օմառ քա՝ յերևուքը ծաղիա ծաղազ գու,*

(Ամառ զա՛) լեռներուն ծաղիկ կծաղկի),
Բարձրենիք քալի գուն փօսմինէ՛ չուա:
 (Պառազնեցիք հարթալայրով կզան ջրի):
 Զօմէին օղմինէ լալօլ քալեցէր,
 (Ազկիթի բլուրով լալով գնացիր),
 Քա, քօլեցէր ինձի, թուն ալ աճար,
 (Աղջիկ, վառեցիր ինձ, դու էլ այրվեցիր),
 Մաքրիյալ(ին) փօսմինէ լալօլ քալեցէր,
 (Մաքրիյիկի հարթալայրով լալով գնացիր),
 Քա, քօլեցէր ինձի, թուն ալ աճար:
 (Աղջիկ, վառեցիր ինձ, դու էլ այրվեցիր):
Եղգինքուց ապագա էր իմն ամա,
 (Եռկնքից արեգակ էիր իմն համար),
Իգվան աղավ, մնացաւ ու յէր օճար,
 (Եռեկն եղավ, մայր մտար ու ետ մնացար),
Պարցէ սարին ծաղիկ էր թուն ինձ ամա,
 (Բարձր սարի ծաղիկ էր իմն համար),
Սոյն էէր, աճար ու քօրացար:
 (Եղամ էիր, այրվեցիր ու մրճուցիր):
 Ֆառի, քօ օթքինէ փօրին մառ աղավ,
 (Ֆառի, քո ուղքին կռչիլը նեղ աղավ),
Քու մօր քօվուշէ սերիս խոջ աղավ,
 (Քո մոր ողբը ոստի պես սիրտս մխրճվեց),
 Ֆառի, ցէ թեանէ մեծ հարամից աղավ,
 (Ֆառի, ձեր դռանը մեծ հարաբնից եղավ),
Քու մօր քօվուշէ սերիս խոջ աղավ,
 (Քո մոր ողբը ոստի պես սիրտս մխրճվեց),
 Զեռիդէ՛լ՝ քեզ(ի) ամա քիլիտ աղավ,
 (Զեռիդից քեզ համար ելեկեցուր պես ավերակ՝ եղավ),
 Զուրփիքին՝ խէչեցալ՝ ձօվուն չայն ինչալ,
 (Զուրփիքին փվեց՝ ծովի քալին իջալ),
Արդալան՝ խէչեցալ՝ ձօվուն չայն ինչալ,
 (Արդալան փվեց՝ ծովի քալին իջալ),
 Ֆառի, աս աշխարսը մե՛գի օր աղավ:
 (Ֆառի, այս աշխարհը մեծ գովար եղավ):

«Վոլ ա»-ի թողարկումից հետո (2005թ.) Հիմքերը քննալիազացի իր ընկերոջից՝ Շերաֆեթթին Չելիքից, գրի է առել «Սևա, օճիղ, ասա» երգի մեկ այլ տարբերակ, որը եր տպագրվում են զուգահեռ թարգմանությամբ: Սա, փաստորեն, երգի 5-րդ տարբերակն է:

Ասա, օճիկ, ասա, քու դարդդ շաղ ա,
(Ասա, մանրեղ, ասա, քո դարդը շատ է),
Բագի դիր քաղ գուտ օղնիկդ՝ փայա:
(Երբեմն գնում ես բլուրնիկներ՝ փայտի):
Տօմին օղնիկն լավով քալեց:
(Մզկիքի բլուրով լավով գնացի),
Քա, քուլեղը հնձի, թուն ալ աճեց,
(Աղջիկ, վառեցի հնձ, դու էլ այլուեցի):
Ալի աշուն կուգա, գոթ քալու չէ՞ս թա,
(Էլի աշուն կգա, կոթ չե՞ս գնալու),
Սոճաղով ափի աճող, խոտ քաղող չէ՞ս թա:
(Մաճաղով ծեղող աճելու, խոտ չե՞ս քաղելու):
Չափուզը՝ թեկի ցքա, մաղմաղեմ մոցա,
(Փողը կողովը թաղ գզի, իլիկը մանի),
Թվել չապաթե քի, հոցիս ալ հոհա,
(Շեղեր ճակատիս դիտ, հոհս էլ համի):

Ծանոթագրություններ

1. Վարդանյան Ա., Համաձեռն մուսուլման հայերը, «Գյուղիկ» պարբերաբեր, երևան, 1991, N1, էջ 3-4:
2. Վարդանյան Ա., Համաձեռն մուսուլման հայերը, «Իրան-Նամե» ամսագիր, 1993, N4, էջ 13;
3. Փնշոտ քաղ ծնե տ, բայց, ըստ երկուսիսին, հաճելի համար եղուն են քալիփէ:
4. Բօրիս - քունգին և ուրազի նման, երկարատև աչքատառքային գործոթ՝ թրխո, թրխո, որով մանրուն են հողակշտներ, սերներն ծածուն են հողով և այլն:
5. Գօս - գյուղի բարեկարգման, համայնքի կարիքների կապումագյուղացիների համար անվճար, խնայող աշխատանք, որի ժամանակ հաճախ եղուն են տարերի խաղիկները, պատմուն են հեղինակները:
6. Զալի գոլ - ցալուն է, այստեղ՝ գունն է: Խոխայի գավառի համայնքների մի մասն ասուն է քալե գոլ, քայց շատերն ասուն են քալե գուս:
7. Kazanci S., Bir Hemsin esintisi, "Agos", 2005, 7 Ekim.
8. Զապանըր Ա., Համաձեռն գնիլուր: Մուլդոքներից քարգանեց Տ. Լոքմազգյուլան, «Հայք համաձեռնական» ամսաթերթ, 2008, N3-4:
9. Զա - կղզական ծայրարկություն, դիմելան և կանան և աղբիկներին:
10. Գաբա - կապա, պարեգուր, օգտակարություն է նաև բաճկոն իմաստով:
11. Եղիգին - պարեգուր է նաև «թյու աղակ»:
12. Baytar L., Hemsinliler Vova?, " Agos ", 2005, 2 Aralık. Cilgindir O., "Serdozuz serderizduyus kama umigik". " Agos ", 2005, 23 Aralık.
13. Մացիղայ - գյուղ և համանուն գյուղատեսուր Խոխայի գավառում, այժմ՝ Թեմափաշա:
14. Զեղիդ - գյուղ Խոխայի գավառում, այժմ՝ Բալըլըլ:
15. Թեն տեքստուն թիլիփ է, որը Էրզնամանում է եկեղեցի, քայց քաղոմանն են «եկեղեցու առ ավանդ», քանզի գավառի բոլոր եկեղեցիներն ավերակ են և տեղացիները համար թիլիփ են դարձել և ավերակի, վատակի հունանը: Ի դեպ, Մացիղայ (այժմ՝ Թեմափաշա) և Ջալա գյուղերում կան երկու եկեղեցի՝ ավերակներ:
16. Զուրիթիթ - գյուղ Խոխայի գավառում, այժմ՝ Յուլներ:
17. Աղուպա - գյուղ Խոխայի գավառում, այժմ բաժանված է երկու գյուղիկի՝ Էնեջալա և Չոնեի:
18. Չաուխ - շիլիթիլ կամ ծոլուտ գործված քառակուսի, կանգավոր, օղակազուն երկկավա ժողո լուր, որի մեջ կանայք և աղջիկները դնուն են իրենց մեծագործերը, թել ու ասեղ, կոճերը, իյուսակածները, ձեռնիկ ծնեպետ, շուղետը, իրկու և այլն:

Պարզագրույց «Վոլա» երաժշտախմբի հիմնադիր, երգերի բանահավաք և երգիչ Ջիքմեթ Աբջիչեքի հետ

Սույն թվականի հուլիսին Երևանում «Համաշխարհային շաբաթ» շրջանակներում տեղի ունեցավ թուրքական «Վոլա» երաժշտական խմբի համերգը: «Վոլա» խումբը ստեղծվել է թուրքական մի խումբ համաշխարհային ջանքերով, որոնք սկսած 1996թ. հավաքում են համաշխարհային ժողովրդական երգեր և մեղեդիներ, որոնց մեծ մասամբ անհայտ են, իսկ 2005թ. թողարկել են «Վոլա» ալբոմը: Ինչպես նշում է խմբի ղեկավարներից Ջիքմեթ Աբջիչեքը՝ մտախիթվելով, որ արագ փոփոխվող աշխարհում լուրջ վտանգ է սպառնում ինչպես Պարսկաստանի, այնպես էլ այդ քաղաքում երգերին, նրանք նպատակ են դրել հավաքել, մշակել և սերունդներին փոխանցել համաշխարհային ժողովրդական ուրույն մեղեդիները և երգերը: Նշեն, որ եթե հաշվի առնենք թուրքական երգիչ խմբիկների հանդեպ զգայուն մոտեցումները, ապա այս խմբի այդ շայտադրված կարե-

լի է համարել խիզախ քայլ: Երևանում համաշխարհային միջուկած գիտաժողովից և համերգից հետո Ջիքմեթ Աբջիչեքի հետ զրուցեցինք թուրքական համաշխարհային վերաբերվող մի քանի հարցերի շուրջ: Նշեն, որ Ջիքմեթ երաժշտությանը զբաղվում է առավելագույնս որպես հոբբի. նա ծագումով հուլիսից է, սակայն բնակվում է աշխատում է Ստամբուլում: Բացի այդ, նա անդամակցում է սոցիալիստական ուղղվածություն ունեցող Ազատություն և համերաշխություն կուսակցությանը և ծավալում նաև քաղաքական գործունեություն: Մեր կարծիքով հարցազրույցում նկատվող խոսակցողական և դիվանագիտական պատասխանները միզուցեց կարելի է կապել հենց վերջ մշակած հանգամանքի հետ:

Ռ. Ս.

Ինչպես գիտեք թե՛ Պարսկաստանում, և թե՛ ընդհանրապես աշխարհասփյուռ հայության մեջ հետաքրքրություն կա թուրքական խալաֆայի համաշխարհային ջանքերով համաշխարհային նկատմամբ: Մասին է, որ համաշխարհային ունեն հայկական ծագում, բայց ոմանք նրանք վերագրում են թուրքական ծագում: Ըստ Չեզ արանցից՝ ո՞րն է ճիշտ և, ընդհանրապես, կցանկանա՞յի Չեզ կարծիքն իմանալ այս խնդրի շուրջ:

Ես քանի որ պատմաբան չեմ, պատմական փաստերի մասին տեղեկանում եմ տարբեր աղբյուրների կարգադրված և այդ պատճառով կարծում եմ այդքան էլ իմաստ չունի ասել, թե որ տեսակետն էմ ընդունում: Սակայն, պատմական փաստերի լույսի ներքո և տրամաբանորեն մտածելիս՝ համաշխարհային հայկական ծագում ունեցող միտքը իմ ավելի իրական է թվում: Իհարկե, ես առաջնորդվելով իմ ընդունած քաղաքական կողմնորոշումով, ռասայական պատկերացումներ չեմ հաղորդում: Կամ ամառում և այս տեսանկյունից իմ համար տարբերություն չկա, թե ծագումով հայ եմ, թուրք թե արաբ: Նշեն նաև, որ կամ համաշխարհային երիտասարդներ՝ հատկապես իսրայելացի, սոցիալիստական գաղափարներ կողմ, որոնք չեն խուսափում իրենց հայկական ծագում ունենալու փաստից և նրանք մեծ նույնիսկ լինում են մարդիկ, որոնք ուրախանում են դրա համար: Կարող եմ լինել ընդդիմադիր հայացքներ ունեցող համաշխարհային երիտասարդներ, որոնք հայկական ծագումը համարեն կամ դրանով որպես ընդդիմադիր նկարագրի մի մաս: Սակայն ես այդպես չեմ մտածում, այսինքն, համաշխարհային լինել իմ ընդդիմադիր նկարագրի մի հատվածը չեմ համարում:

Այսինքն, երիտասարդների մեջ կան մարդիկ, որոնք քաջատալան առում են, որ հայ՞ են:

Ես ավելի շատ ուզում եմ ասել, որ նրանք, ովքեր իմանում են, որ հայ են և որպես անհամագործակցող չեն զգում, քանի որ աշխարհին չեն մղում ազգային պատկերացումներով տեսանկյունից: Եվ բացի այդ, կան մարդիկ, երիտասարդներ, որոնք համաշխարհային հայկական ծագում ունենալու թեթև ճշմարտ են համարում:

Ես որպես թուրքագետ գիտեմ, որ ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ թուրքական մշտապես կիրառվել է հալածանքի քաղաքականություն և իրական էր նախապես թուրքական թաղերի բնակիչները: Եվ կապված լինել այս հանգամանքի հետ:

Ինչպես այլ ազգային պետություններում, այնպես էլ թուրքական չկա այնպիսի քաղաքականություն, որը կիրառվի մարդկության երեք պատկերացումներին կապված հետազոտությունների հետադարձ, երեք պատկերացումներին հիմնված գործունեություն ծավալել:

Չեզ ընտանիքներում տարբերներ, ծեր ծնողները հայկական ծագման մասին ընդհանրապես խոստ՛ն են:

Այո, խոսում են, որովհետև հուլիսից համաշխարհային լինելու, Բուրձկայի կողմնորոշված փոփոխություններն այսինքն ենք ապրում և

մարդկանց, ժողովուրդների մեջ միմյանց հետ կապված, անցյալի հետ կապված որոշ ինքնուրույնություններ, կարծախաբեր կան: Օրինակ, համաշխարհային համար այդ տարածքներում շատ տարածված է «հաստակող հայ» արտահայտությունը: Ես ինչու եմ, որ երեխա ժամանակ երբ վիճում էի, կոչվում էիք մեր հարևանների երեխաների հետ նրանք մեզ, կարծես վիրավորանք, ասում էի «հայ, հայ» ու փախչում: Երևի ծնողներից, ընտանիքներից լսել էի համաշխարհային հայկական ծագում ունենալու վերաբերյալ խոսակցություններ: Եվ քանի որ հայերը ընկալվում էին բռնամիտ ազգի կատարողներ, համաշխարհային երեխան սա վիրավորանք համարելով լացելով գնում էր և ծնողներից հարցնում, թե մի՞թե իրենց հայ են: Ես ավելի ուշ, կարծես համապատասխան տարիներին /1980-ականների սկզբներին/, երբ մեր հայկական ծագում ունենալու հավանականության մասին ավելի շատ տեղեկությունների սկսեցի տիրապետել, իրերդուրս հարցրեցի այդ մասին, նա էլ պատասխանեց. «Որդիս, ասում եմ, որ մեր մայրիկները կրոնափոխ հայեր են եղել»:

Ինչպես ավելի վաղ ես լսել էի հենց համաշխարհային, կործանող ժողովրդական մեծ ազդեցություն չունի, այսինքն իսլամի ոչ բոլոր սկզբունքներին եք հետևում և որպես տարածված օրինակ նշվում է, որ օգտագործում եք իսլամով աղոթված ապիտոյին խմիչքներ, մզկիթ շատ չեք համախոսում և այլն: Եվ ասում եմ, որ սա կարելի է նույնիսկ կապել համաշխարհային մեծ մասի ծախսողման գաղափարներ ունենալու հետ:

Ոչ, դա ծախսողման գաղափարների հետ կապ չունի: Իմ կարծիքով մերոնք շատ կործանող չէինք: Երբ լուրջ լինում էինք իսլամի մեծ մասի մոտ կործանող թաղերի մասին: Օրինակ, ցեղերից համաշխարհային կարող է լինել, երեկոյան սակայն իր մամազը անել կամ էլ առավոտյան մամազը արել է, իսկ երեկոյան կարող է լինել: Ուսման մասին ասում ծանր է պատկեր, գնում աղոթքի, սակայն երկու օր հետո կարող է մտնել և մի լավ խմել:

Ինչպե՞ս եք գնահատում «համաշխարհային» կամ ավելի ճիշտ՝ հայերենի շանգի բարբառի վիճակը:

Համաշխարհային վերանալու գործընթացի մեջ է և սա ավելի շատ կապված է ոչ թե թուրքական քաղաքականության, այլ գլոբալացման, քաղաքականության թվի հետ: Հատկապես քաղաքական համաշխարհային մոտ լեզվի կիրառումը գնալով բուլանում է: Երիտասարդ կամայք իրենց երեխաներին նախաձեռնեց ոչ թե համաշխարհային, այլ թուրքերեն են սովորեցնում, որպեսզի երեխաները հասարակության մեջ լեզվի տեսանկյունից խոսակցության չենթարկվեն, խնդիր չունենան: Եվ երբ սովորում են ընդհանուր պետական լեզուն արդեն կարիք չի լինում լուրջ լեզուն սովորել: Սակայն իմ մանկության տարիներին, քանի որ ծնողներիս բնական լեզուն համաշխարհային էր, ես նախ համաշխարհային սովորեցի, հետո ընդհանուր լեզուն սովորեցի, առանց

այդ էլ, հեշտ եր՝ խամուր, դարոց, պետական հիմնարկներ գնալիս սովորված են թուրքերեն օգտագործել և այդպես սովորում են: Հիմա, օրինակ, ես Ստամբուլում եմ ապրում, կինս էլ համաշխարհային և շատ անհամաշխարհային է, որ իմ երկու աղջիկները համաշխարհային կուլտուր: Սա իրականում դժվար է և բացի այդ, արդեն չկա այն բնական միջավայր, որը կարող է համաշխարհային սովորել և իրական կուլտուրը հենց այստեղ է: Այսինքն, ուզում եմ ասել, որ պետության քաղաքականությունից ավելի շատ նմանակ հանգամանքներն են լուրջ դեր խաղում լեզվի կորստի հարցում: Բացի այդ, պետության այդ քաղաքականությունը մեր է, ստանդարտ չընդունում է կար: Ուզում եմ ասել, որ ես այս տիպի քաղաքականությունը միայն թուրքական հետ չեմ համարում, թուրք ազգային պետություններում էլ նման բաներ կան:

Տարբեր աղբյուրներից հայտնի է, որ օրինակ թուրքական կրոնափոխ հայերի և նրանց սերունդների մեջ պահպանվել է մերոնք ամուսնությունների սովորույթը: Այս սովորույթը համաշխարհային չընդունում են: Կարող եմ կա՞ն, թե՛ դա է և արդեն վերացել:

Այսպես ասեն, շատ անհավանական է, որ, օրինակ, հուլիսիցում ապրող մի համաշխարհային ամուսնաձուլ ոչ համաշխարհային: Այն տեղ իմանալով համաշխարհային համաշխարհային հետ և ամուսնաձուլ, լազը՝ լազի, վրացի՝ վրացի: Սակայն, ինչպես ասացի քաղաքականություն և ընդհանրապես խոշոր քաղաքներում ապրողներն այլ միջավայր ունեն և այդ սովորույթը միշտ չէ որ պահում են: Այսինքն՝ անկեղծ ասած, կործանող մարդկանց մոտ անպայման համաշխարհային հետ ամուսնաձուլ խնդիր դրված չէ: Սակայն ավելի քիչ կործանող կամ կործանող չունեցող մարդկանց մոտ համաշխարհային հետ ամուսնաձուլ ծագումը ավելի շատ է, որովհետև մի քիչ ավելի քաղաքականակի, ավելի տարբեր մշակույթի կրող մարդկանց հետ ամուսնաձուլ իրենց օտարի պես կարող են զգալ և այդ պատճառով համաշխարհային են նախընտրում:

Երիտասարդներից մնացած սովորույթներ, ծեսեր դեռևս կա՞ն թուրքական համաշխարհային շրջանում:

Ճիշտ ասած, ես չեմ կարող ասել, թե մեզ մոտ կիրառվող որ սովորույթ կամ տոն ունի քրիստոնեական հիմք, բայց ասեն, որ մենք հուլիսից համաշխարհային, իսլամական մշակույթի համաձայն դաստիարակված և ըստ նրա ապրող մարդիկ ենք: Սակայն այսպիսի մի առանձնահատկություն կա. հուլիսիցի խմբի համաշխարհային լեզուն պահպանվելով համերգի ժամանակ, սովորույթները խոսողներն չեն պահել, սա տար-

րինակ մի բան է: Սակայն ի հավակնոյիս հուլիսի խմբի՝ Ռիզու, Չանլիքիչեքի կողմնորոշում (ուր լեզուն չեն պահպանել Ռ. Ս.) հատկապես ժողովրդական խաղերը, մի շարք ավանդական ծեսերը, օրինակ՝ վարդալազը և այլն, այնպիսի կիրառվում են: Սակայն մեզ մոտ դա տարածված չէ, ես օրինակ վարդալազը չգիտեմ:

Վերջին տարիներին գիտնականների, գիտական կենտրոնների կողմից և համաշխարհային թանկագին համալս, լինեն հայ, հուլիս, մարդիկ հետաքրքրություն է առել և սրա հետ մեկտեղ սկսվել են քաղաքական շահարկումներ: Դուք սա ինչպե՞ս եք գնահատում:

Հարցը շատ ակադեմիական խնդիր է վերաբերվում և ես այստեղ ասելու շատ բան չունեմ: Ճիշտ է, տարբեր պատմական դեպքերի, մարդկանց ապրած տրամադրությունից կախված շատ հետաքրքիր է աղոթել կարող եք գտնել Ստամբուլում: Եվ պետք է հող նախապատրաստել, որպեսզի հնարավոր լինի սրանք մասին խոսել և դրա համար ես կարծում եմ, որ ամենանպաստավոր է լինել թուրքական և ամբողջ աշխարհի դեմոկրատական: Դա՛նալապիսի սա է: Սակայն միշտ է նաև, որ թե՛ թուրքական, թե՛ մի այլ երկրում այս տիպի պատմությունները, դրանք էլ հայտ առնալով անհամագործակցում են ազգայնամոլ, մեղադրանքներով կապված գաղափարների կրողների: Իմ կարծիքով նման բեմադրությունները քաղաքական շահարկումներից հեռու պետք է լինեն, սրանից ոչ մեկը օգուտ չունի:

Եթե որպես նկատել վերցնենք մեր և համաշխարհային մշակութային, լեզվական և այլ ընդհանրությունները, ապա ըստ Չեզ ինչպիսի՞ն պետք է լինի Պարսկաստանի հայերի և համաշխարհային հարաբերությունների ապագան:

Մենք մի ընդհանուր տարածում ենք ապրում, այսինքն նույն աշխարհագրություն ենք կիսում: Ես ծեղ հետ այնպես չեմ կարող վերաբերվել ինչպես մի օտար մարդու հետ, ասենք՝ անգլիացու, կամ գերմանացու: Մեր զգացումները, հայացքները, արժեքները, միմյանց ներքին միջավայրը, միմյանց հետ հարաբերությունները, քաղաքական հարաբերությունները լինեն Պարսկաստանի և թուրքականի միջև:

Ջիքմեթ
Ռուբեն Սելոյանյան

Գլխավոր խմբագիր և համարի պատասխանատու՝ ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ: Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝ «ՀԱՄՇԵՆ» հայերենական-թուրքական հասարակական կազմակերպություն: Հասցե՝ Երևան, Ա. Բախալյան 18: Բեռնախոս՝ (+374+10) 25 21 26: Գրանցման վկայական՝ N 030054979, տրված՝ 28.08.2002թ.: Հանձնարարությունը ոչ միշտ է համալսարանից հեռագրվող տեսակետներից: Արտատպագրության կամ մեքենայից սխալներ հղումը «Չայն Կամշենական» պարտավորում է: Հրատարակվում է 2004թ. օգոստոսից: Տպագրվում է «Լոյան Տպագր» տպագրատանը:

«ՀԱՅԻՆ ԱՄՍԻՆԱԿԱՆ» (ՊՕԸՍ ԱՄՍԻՆԱԿԱՆ) - Ежемесячная газета Землянской благотворительной общественной организации «AM SHEN» (г. Ереван). Гл. редактор - СЕРГЕЙ ВАРДАНЯН. Издаётся с августа 2004г. Газета распространяется бесплатно. Тел. 25 21 26. «HAM SHEN» Compatristic-charitable public organization (Yerevan). «DZAYN HAMSHENAKAN». Issued from August, 2004. Editor in chief SERGEY VARDANYAN. Tel. (+374+10) 25 21 26, E-mail: dzaynamshenakan@yahoo.com